

Prezidentské voľby 2009 ako viacnásobný test

1. ÚVOD

Prezidentské voľby 2009 boli jedinečné. Po prvý raz v krátkej histórii priamej voľby prezidenta sa do ich druhého kola popri kandidátovi, ktorý bol pred rokom 1989 členom komunistickej strany a prejavoval lojalitu k socialistickému režimu,¹ postavila nekomunistická kandidátka, ktorá sa kriticky vymedzila voči tomuto režimu ešte pred jeho pádom.² Voľby boli jedinečné aj svojou rodovou vyváženosťou. V prvom kole si zmerali sily štyria muži a tri ženy. To doslova kontrastovalo s voľbami 2004, keď nekandidovala žiadna žena, ale aj s voľbami 1999, v ktorých sa jediná ženská kandidátka³ nedostala do druhého kola. Tentoraz to však bolo inak: v druhom kole stáli proti sebe úradujúci prezident Ivan Gašparovič, podporovaný dvoma najsilnejšími vládnymi stranami (Smer-SD, SNS) a mimoparlamentnou stranou HZD, a jeho vyzývateľka Iveta Radičová, spoločná kandidátka parlamentnej opozície (SDKÚ-DS, SMK, KDH) a mimoparlamentnej strany OKS.⁴

Životné príbehy oboch kandidátov sa zásadne rozchádzali nielen pred Novembrom 1989, ale aj po ňom. I. Gašparovič vstúpil do politiky v roku 1992 po krátkom pôsobení vo funkcii Generálneho prokurátora ČSFR a vzápätí sa vyprofiloval ako verný spolupracovník a podporovateľ Vladimíra Mečiara. Ako predseda slovenského parlamentu (1992 – 1998) bol jedným z kľúčových aktérov rozdelenia ČSFR a neskôr nedemokratického smerovania samostatnej Slovenskej republiky v období autoritárskych tendencií (1994 – 1998). V prezidentských voľbách v roku 2004 kandidoval ako opozičný poslanec s heslom „Myslím národne, cítim sociálne“, a po tom, ako bol zvolený ako alternatíva menšieho zla k V. Mečiarovi, stal sa jedným z protagonistov nacionálno-populistickej línie, ktorá po voľbách 2006 prevládla v slovenskej politike.

V porovnaní so svojimi predchodcami získal I. Gašparovič ako prezident nebyťvalo vysokú popularitu, ktorú si udržal počas celého funkčného obdobia. Prispel k nej nielen jeho ľudový štýl vykonávania funkcie a častá komunikácia s verejnosťou na rozličných masových

¹ Informácie o presnom čase a okolnostiach, za akých I. Gašparovič prestal byť na začiatku obdobia normalizácie po roku 1968 členom KSČ, sa rozchádzajú. Jedno je však isté: napriek strate členstva sa neocitol v politickej nemilosti, o čom svedčí skutočnosť, že mohol prednášať trestné právo na Právnickej fakulte Univerzity Komenského.

² I. Radičová si po absolvovaní štúdia sociológie nezvolila tradičnú dráhu „oficiálnych“ spoločenských vedcov, a namiesto vstupu do KSS unikla pred ideologickým tlakom do oblasti metodológie a výskumu rodiny. V septembri 1989 sa spolu s ďalšími kolegami v liste sociológov prezidentovi G. Husákovi zasadzovala za ukončenie trestného stíhania „Bratislavskej päťky“ a za otvorený dialóg.

³ Bola ňou sociologička, herečka a diplomatka Magda Vášáryová.

⁴ Prezidentské voľby 2009 boli jedinečné nielen v kontexte Slovenska, ale aj ostatných krajín Visegrádskej štvorky. V Českej republike, Poľsku či Maďarsku sa po páde komunizmu ešte nestalo, aby sa záverečné kolo zápasu o post hlavy štátu odohralo medzi ženou a mužom, z ktorých jedna má nekomunistickú a druhý komunistickú minulosť, a to bez ohľadu na spôsob voľby. Zo štyroch krajín Visegrádskej štvorky majú priame voľby iba Slovensko a Poľsko.

mediálne atraktívnych podujatiach, ale aj absencia politického aktivizmu a otvorená náklonnosť k vládnej koalícii. Cenou za takýto výkon funkcie bolo síce značné vyprázdnenie prezidentskej roly a jej degradácia na rituálnu dimenziu – na druhej strane však I. Gašparovič získal imidž prezidenta, ktorý zbytočne nekomplikuje politickú situáciu a nevyvoláva spory. Vďaka tomu sa inštitúcia prezidenta počas celého jeho funkčného obdobia od roku 2004 tešila dôvere výraznej väčšiny občanov.⁵

Jeho vyzývateľka Iveta Radičová si po Nežnej revolúcii písala odlišný životopis. Začiatkom 90. rokov pôsobila ako hovorkyňa Verejnosti proti násiliu a pred parlamentnými voľbami 1992 sa priklonila k celoštátnej koalícii Demokratická strana – Občianska demokratická strana (DS-ODS). Po voľbách, keď sa ich víťazi dohodli na rozdelení spoločného štátu, sa ako občianska aktivistka angažovala za uskutočnenie referenda, v ktorom by občania mohli vyjadriť svoj názor na rozhodnutie českej a slovenskej politickej reprezentácie. Po vzniku samostatnej SR sa sústredila na akademickú kariéru. Jej výskumnícku a pedagogickú prácu korunoval mimoriadny úspech: v roku 2005 bola ako prvá žena vymenovaná za profesorku sociológie na Slovensku. Zároveň sa I. Radičová mnohokrátym spôsobom podieľala na rozvoji občianskej spoločnosti.⁶

Na rozdiel od svojho rivala I. Gašparoviča vstúpila do vrcholovej politiky až v roku 2005, keď ju pozval do vlády Mikuláš Dzurinda. Ako ministerka práce, sociálnych vecí a rodiny pripravila legislatívne návrhy smerujúce k zmäkčeniu sociálnych dosahov ekonomickej reformy, pre ktoré získala aj podporu vtedajšej opozície a stala sa jednou z najpopulárnejších politických osobností. Treba poznamenať, že expertíza I. Radičovej na otázky sociálnej politiky korešpondovala so značne rozšíreným presvedčením verejnosti, že najvhodnejšie miesto pre ženy v politike je v tých oblastiach, ktoré poskytujú starostlivosť o ľudí – najmä v sociálnej sfére, vo vzdelávaní a v zdravotníctve.⁷

Po odchode stredopravých strán do opozície po voľbách 2006 pôsobila ako poslankyňa a podpredsedníčka SDKÚ-DS. Do tejto pozície si priniesla kapitál najväčšieho počtu preferenčných hlasov spomedzi všetkých kandidátov za jej stranu.

Aj keď nominácia I. Radičovej⁸ na prezidentskú kandidátku nebola vzhľadom na jej popularitu až taká prekvapujúca, predsa jej prijatie dlhší čas zvažovala. Napokon výzvu prijala. Vzhľadom na popularitu úradujúceho prezidenta i politickú prevahu vládnej koalície to nebolo ľahké rozhodnutie. Pre odporcov nacionálno-populistickej línie koalície politiky to bol signál, že I. Radičová na seba zobrala závažné poslanie – reprezentovať v prezidentskej súťaži hodnoty Novembra 1989.

V tom čase sa v médiách intenzívne pertraktovala otázka, či je slovenská spoločnosť pripravená akceptovať na poste hlavy štátu ženu. Skeptické hlasy akoby nedoceňovali signály zo sociologických výskumov, ktoré už hovorili jasnou rečou: ľudia na Slovensku kriticky vnímali rodovú nerovnováhu v politike a želali si vyššiu participáciu žien na rozhodovaní. Takýto postoj zastávala výrazná väčšina žien a mierne nadpolovičná väčšina mužov. Za posledné roky sa vedomie nedostatočného zastúpenia žien na politickom rozhodovaní pre-

⁵ V novembri 2008 dôverovalo inštitúcii prezidenta 74 % občanov (Bútorová – Gyárfášová, 2009).

⁶ Z viacerých aktivít spomeňme aspoň niektoré. Predovšetkým pôsobila ako výkonná riaditeľka nadácie S.P.A.C.E. zameranej na sociálnu politiku a ako predsedníčka Správnej rady Nadácie otvorenej spoločnosti. Ako nezávislá intelektuálka sa spolu so svojím manželom, humoristom Stanom Radičom vložila do zápasu s autoritarizmom v období vlády V. Mečiara.

⁷ Ako konštatoval výskum v Československu zo začiatku 90. rokov, prevažujúca časť verejnosti vníma politiku ako rodovo segregovanú sféru, ktorá kopíruje tradičnú delbu zodpovednosti medzi mužmi a ženami v súkromnej sfére (Wolchik, 1994).

⁸ Na tomto mieste odhliadame od okolností vnútri materskej strany I. Radičovej, SDKÚ-DS, ktoré mohli ovplyvniť rozhodnutie vedenia strany nominovať I. Radičovú na post prezidentskej kandidátky.

hľbilo. To platilo nielen pre ženy, ale v ešte väčšej miere pre mužov, ktorí absolvovali výraznejší názorový posun. Výskumy ďalej naznačovali, že predstava väčšej rodovej vyváženosti v politike je bližšia najmä mladšiemu a vzdelanejšiemu prostrediu⁹ (Gyárfášová – Bútorová – Filadelfiová, 2008).

Napriek tomu však vstup ženy do súťaže o prezidentské kreslo nesporne znamenal riskantný krok.¹⁰ I. Radičová sama sa spočiatku dost skepticky vyjadrovala o svojich šanciach v spoločnosti, ktorá je zvyknutá na to, že politika je doménou mužov.¹¹ Neskôr, keď získala pre svoju kandidatúru podporu celej parlamentnej opozície, prestala zdôrazňovať svoje šance ako ženy – či už ako výhodu, alebo nevýhodu. Podobne sa nesústredovala v kampani ani na tému rodových nerovností.¹²

Napriek tomu však, ako uvidíme aj ďalej, boli rodové aspekty jej kandidatúry implicitne prítomné. Hoci I. Radičová nehovorila veľa o nižších šanciach žien na profesionálnu a politickú kariéru, sama reprezentovala model úspešnej ženy, ktorá už dokázala preraziť sklený strop v dvoch odlišných oblastiach verejnej sféry¹³ – ako profesorka sociológie na pôde univerzity i ako ministerka práce, sociálnych vecí a rodiny vo svete politiky. Jej tretí – najodvážnejší – pokus bol však iný, lebo sa mohol vydať iba za podpory širokej verejnosti.

Z tohto hľadiska možno povedať, že prezidentské voľby neboli iba testom záujmu občanov o participáciu na spravovaní vecí verejných. Neboli iba testom atraktívnosti vízie spoločnosti založenej na väčšom zasahovaní silného štátu, na užšom priestore pre občiansku participáciu a na nacionálnom populizme, akú presadzovala vládna koalícia v zložení Smer-SD, SNS a LS-HZDS. Boli zároveň aj testom postojov verejnosti – tej ženskej i tej mužskej – k participácii žien na vrcholnom politickom rozhodovaní a k niektorým špecifickým aspektom rodovej problematiky.

Prezidentská súťaž bola napokon predsa len oveľa vzrušujúcejšia a tesnejšia, ako sa pôvodne predpokladalo. Viaceré z jej zaujímavých momentov osvetľuje analýza samotných volebných výsledkov, volebného procesu i verejnej diskusie v médiách a v neformálnych sieťach, ktorú ponúkajú iné kapitoly tejto knihy.¹⁴ Časť informácií by však ostala zahalená závojom tajomstva, keby sme sa k nim nepriblížili za pomoci tradičného sociologického poznávacieho nástroja – povolebného reprezentatívneho výskumu (*Empirické údaje...*, 2009a).

V tejto štúdií sa pokúsime odpovedať na dve kľúčové otázky.¹⁵

Po prvé: bude nás zaujímať sociálno-demografický a politický profil voličov I. Gašparoviča a I. Radičovej. Konkrétne si všimneme, ako muži a ženy volili v prvom a druhom kole

⁹ Práve o toto prostredie sa vo zvýšenej miere opiera materská strana I. Radičovej, SDKÚ-DS (Bútorová – Gyárfášová, 2007 a 2009).

¹⁰ Mnohí ešte mali v pamäti neúspech M. Vášáryovej v prezidentských voľbách v roku 1999, ktorý sa neraz interpretoval nielen ako dôsledok toho, že bola občianskou kandidátkou bez straníckej podpory, ale aj ako dôsledok skutočnosti, že bola žena.

¹¹ Napokon, veľmi dobre vedela, o čom hovorí. Pred deviatimi rokmi bola spoluautorkou publikácie *Ženy v politike*, ktorá na výsledkoch empirického výskumu mapovala prekážky, na ktoré ženy narážajú pri vstupe do politiky (Filadelfiová – Radičová – Puliš, 2000).

¹² I. Radičová sa v kampani vyhýbala kritike tradičnej patriarchálnej kultúry. Neargumentovala tým, že jej zvolenie by vyslalo správu o Slovensku ako modernej otvorenej krajine zrelej na to, aby na čele štátu stála žena. Keď na to bola príležitosť, radšej nekonfrontačne poukazovala na vzory úspešných líderiek v iných európskych krajinách. Aj problému rodovej nespravodlivosti sa spravidla venovala iba vtedy, keď reagovala na explicitné otázky – napríklad o rodových rozdieloch v odmeňovaní.

¹³ Podľa glosára rodovej terminológie sklený strop „spočíva buď v znemožňovaní prístupu žien priamo na vyššie pozície, alebo v znemožňovaní prístupu k cestám, ktoré tento postup otvárajú. Môže sa tak diať formálnymi, ale aj neformálnymi, skrytými postupmi“ (*slovník.aspekt.sk*).

¹⁴ Pozri kapitolu G. Mesežnikova *Prezidentské voľby 2009: profil kandidátov, postoje a činnosť politických strán*, V. Krivého *Voliči v prezidentských voľbách 2009* a M. Kollára *Volebná kampaň: nástup nových médií* v tejto publikácii.

¹⁵ To sa nezaobíde bez porovnávania veľkého množstva čísel, cez ktoré sa treba doslova „prehrýzť“.

a ako na ich volebné správanie vplýval rozdielny vek, vzdelanie a profesia. Ďalej ukážeme, ako sa k voľbe hlavy štátu postavili občania slovenskej a maďarskej národnosti, pričom budeme v rámci oboch etnických komunit pátrať aj po rodových rozdieloch. Osobitnú pozornosť venujeme volebnému správaniu prívržencov rozličných politických strán. Pokúsime sa odpovedať aj na otázku, či – a ako – sa u žien a mužov kombinuje politická lojalita s rodovou solidaritou.

Po druhé: bude nás zaujímať, aký bol imidž I. Gašparoviča a I. Radičovej v očiach širokej verejnosti, ako aj ich voličov. A napokon sa pozrieme, ako sami voliči zdôvodňovali svoj hlas v prospech jednej z alternatív.

Tieto aspekty si všímame preto, lebo ich pokladáme za súčasť širšej reflexie o civilizačných posunoch na Slovensku. Stretnutie prezidentskej kandidátky a prezidentského kandidáta s odlišnými životnými príbehmi, ale aj výsledok tohto stretnutia totiž vypovedá o tom, ako ďaleko sa Slovensko dostalo za dve dekády od pádu komunizmu.

2. PROFIL ELEKTORÁTU I. GAŠPAROVIČA A I. RADIČOVEJ¹⁶

2.1. PO PRASLICI A PO MEČI: RODOVÉ ODLIŠNOSTI VOLEBNÉHO SPRÁVANIA

Nasledujúca analýza sociálno-demografického a politického profilu elektorátu I. Gašparoviča a I. Radičovej sa bude opierať o výsledky sociologického výskumu Inštitútu pre verejné otázky z 5. – 12. mája 2009, teda mesiac po druhom kole prezidentských volieb.¹⁷ Povolebný výskum, realizovaný agentúrou FOCUS na vzorke 1 061 občanov vo veku nad 18 rokov, bol reprezentatívny z hľadiska ich pohlavia, veku, vzdelania, veľkosti obce, regiónu a národnosti.

Tabuľka 1

Hlasovanie žien a mužov v prvom a druhom kole prezidentských volieb (v %)

	Podiel z oprávnených voličov				Podiel z platných hlasov			
	Údaje z povolebného výskumu			Výsledky volieb	Údaje z povolebného výskumu			Výsledky volieb
	Muži	Ženy	Spolu	Spolu	Muži	Ženy	Spolu	Spolu
Prvé kolo volieb¹								
I. Gašparovič	23	21	22	20,2	57	45	50	46,7
I. Radičová	11	18	15	16,4	26	39	33	38,1
F. Mikloško	2	2	2	2,3	4	5	5	5,4
Z. Martináková	2	3	3	2,2	5	7	6	5,1
Iní kandidáti	1	1	1	2,5	3	1	2	4,7
Neuviedol/a	2	2	2	–	5	3	4	–
Zúčastnil/a sa	41	47	44	43,6	100	100	100	100
Druhé kolo volieb								
I. Gašparovič	32	27	29	28,7	64	51	57	55,5
I. Radičová	15	22	19	23,0	30	42	37	44,5
Neuviedol/a	3	3	3	–	6	6	6	–
Zúčastnil/a sa	50	52	51	51,7	100	100	100	100

Poznámka: 1. Údaje za ďalších kandidátov pre nízke početnosti uvádzame spolu.

Zdroj: Štatistický úrad SR a Inštitút pre verejné otázky, máj 2009.

¹⁶ Poznatzky o profile elektorátu z hľadiska regiónu, veľkosti i etnického zloženia obcí prináša kapitola V. Krivého *Voliči v prezidentských voľbách 2009* v tejto knihe. My sa preto sústreďujeme na ďalšie atribúty elektorátu, ktoré nemožno vyčítať priamo z volebnej štatistiky.

¹⁷ Ideálne by bolo, keby sa analýza mohla opierať aj o výsledky exit pollu, t. j. výskumu voličov pri východe z volebných miestností – hoci ani v takomto prípade sa spravidla nedarí dosiahnuť úplne vernú kópiu volebných výsledkov. Žiaľ, nijaký exit poll sa po prezidentských voľbách neuskutočnil.

Ako ukazuje tabuľka 1, údaje, z ktorých budeme vychádzať, korešpondujú s reálne dosiahnutou výškou voličskej účasti v prvom i druhom kole prezidentských volieb (43,6 %, resp. 51,7 %).

V niektorých ďalších ohľadoch sa však zistenia z povolebného výskumu od údajov z volebnej štatistiky odchyľujú. Týka sa to predovšetkým podielu spätne priznaných voličských hlasov pre I. Radičovú, ktorý bol podľa odpovedí respondentov v povolebnom výskume nižší ako podľa volebnej štatistiky. Napríklad 37 % respondentov uviedlo, že v druhom kole volili I. Radičovú, ale podľa volebnej štatistiky jej dalo hlasy 44,5 % voličov. Na druhej strane podiel spätne priznaných hlasov pre I. Gašparoviča, ktorý uviedli respondenti, bol oproti volebnej štatistike mierne zvýšený: v druhom kole predstavoval podľa respondentov 57 %, ale podľa volebnej štatistiky 55,5 %.

Ak vylúčime možnosť metodologických pochybení pri zbere údajov, stojíme pred problémom, ako vysvetliť najmä nižší podiel spätne priznaných hlasov pre I. Radičovú. Parciálnu odpoveď ponúka zistenie, že časť respondentov, dosahujúca podľa tabuľky 1 v druhom kole 6 % z voličov, sa vyhla odpovedi. Hypoteticky predpokladáme, že tak urobili aj preto, aby sa od porazenej kandidátky dištancovali. Zároveň však predpokladáme aj to, že druhá, menšia časť respondentov svoju pôvodnú voľbu I. Radičovej úplne poprela a namiesto toho uviedla nepravdivú odpoveď, ktorú pokladala za „výhodnejšiu“ – čiže dodatočne sa priklonila k volebnému víťazovi I. Gašparovičovi. Takéto správanie by sme mohli metaforicky nazvať „respondentskou neverou“.¹⁸

Ako volili v prezidentských voľbách ženy a muži? Tabuľka 1 umožňuje odpovedať na otázku, či vo volebnom rozhodovaní zohrala úlohu rodová príslušnosť. Takáto otázka je prirodzená vzhľadom na skutočnosť, že po prvý raz od zavedenia priamej voľby prezidenta v roku 1999 neboli v druhom kole prezidentskej súťaže dvaja muži, ale žena a muž.

Vplyv rodovej príslušnosti možno skúmať z dvoch hľadísk. Po prvé: či – a do akej miery – sa ženy a muži odlišovali mierou voličskej účasti. Po druhé: či – a do akej miery – ženy volili v porovnaní s mužmi častejšie ženskú uchádzačku a muži zase mužského kandidáta.

Na prvú otázku existuje jednoznačná odpoveď: podľa povolebného prieskumu bola účasť žien oproti mužom v oboch kolách volieb vyššia. V prvom kole volilo 47 % oprávnených voličiek a 41 % oprávnených voličov. Druhé kolo prinieslo celkovo vyšší záujem elektorátu: hlasovalo 52 % žien a 50 % mužov. Hoci sa nárast žien pred mužmi zmenšil, predsa možno konštatovať, že ženy sa zmobilizovali k vyššej participácii.

Túto okolnosť treba osobitne vyzdvihnúť, pretože na Slovensku nie je pri iných typoch volieb pravidlom vyššia účasť žien.¹⁹ Ponúka sa preto hypotetické vysvetlenie, že väčší záujem žien o participáciu súvisí s vyváženým rodovým zložením kandidujúcich osobností. Bližší pohľad do tabuľky 1 totiž ukazuje, že vyššia voličská účasť žien oproti mužom sa v prvom kole volieb premietla nielen do zreteľne silnejšej podpory I. Radičovej, ale aj do mierne silnejšej podpory ďalšej kandidátky, Z. Martinákovovej.²⁰ Silnejšia podpora I. Radičovej medzi ženami než medzi mužmi sa zachovala aj v druhom kole.

¹⁸ K takémuto zatajeniu či popretiu volebnej podpory Radičovej pravdepodobne prispeli aj niektoré udalosti nasledujúce po prezidentských voľbách, ktoré mohli vyvolať u časti priaznivcov I. Radičovej pochybnosti o jej skutočnom záujme či schopnosti zúročiť politický kapitál nadobudnutý vo voľbách: napríklad chybné hlasovanie v parlamente, ktoré ju priviedlo k rezignácii na poslanecký mandát, alebo jej rozhodnutie nevyzvať Mikuláša Dzurindu na súboj o pozíciu volebného lídra.

¹⁹ Porovnaj Gyárfášová – Bútorová – Filadelfiová, 2008.

²⁰ Údaje o podpore D. Bollovej naznačujú podobnú tendenciu, ale pre nízke početnosti ich neuvádzame. Okrem toho však ženy volili o čosi častejšie ako muži aj F. Mikloška.

Ako zároveň ukazuje tabuľka 1, podpora pre I. Radičovú v skupine mužov výrazne zostávala za podporou pre I. Gašparoviča. Spomedzi mužov, ktorí volili v prvom kole, sa k voľbe I. Gašparoviča prihlásilo 57 % a k voľbe I. Radičovej 26 %, čo bolo o 31 percentuálnych bodov menej. V druhom kole sa k voľbe I. Gašparoviča prihlásilo 64 % a k voľbe I. Radičovej 30 % mužských voličov, teda o 34 percentuálnych bodov menej.

V skupine žien mal síce I. Gašparovič takisto prevahu voličských hlasov, ale zápas o prezidentské kreslo tu bol oveľa vyrovnanjší. Spomedzi žien, ktoré volili v prvom kole, uviedlo 45 %, že podporili I. Gašparoviča a 39 %, že podporili I. Radičovú, čo bolo iba o 6 percentuálnych bodov menej. V druhom kole získal I. Gašparovič 51 % a I. Radičová 42 % hlasov, teda o 9 bodov menej.

Tieto rozdiely vo volebnom správaní žien a mužov svedčia o tom, že pri podpore I. Gašparoviča a I. Radičovej sa prejavila rodová solidarita, ktorá znamená náklonnosť časti žien voliť „po praslici“ a tendenciu časti mužov voliť „po meči.“²¹

Tento fenomén nie je na Slovensku v poslednom čase ojedinelý – aj keď sa mu zatiaľ nevenovala veľká pozornosť. Prejavil sa v parlamentných voľbách v júni 2006,²² ako aj vo voľbách do Európskeho parlamentu v júni 2009.²³ V oboch prípadoch ženy častejšie ako muži využili možnosť prednostného hlasovania v prospech žien, kým muži zase častejšie venovali prednostné hlasy mužským kandidátom.

2.2. RODOVO ŠPECIFICKÝ VPLYV VEKU, VZDELANIA A PROFESIE

Ako ukazuje tabuľka 2, rozdielne volebné správanie žien a mužov sa zreteľne prejavilo v kombinácii s ich vekom a vzdelaním. K vyššej voličskej účasti v druhom kole prezidentských volieb sa zmobilizovali odlišné vekové kohorty žien a mužov. Spomedzi mužov to najčastejšie boli staršie kohorty vo veku nad 55 rokov; spomedzi žien najmä stredné vekové skupiny 45 – 54-ročných a 35 – 44-ročných. Účast žien v porovnaní s mužmi však bola o čosi vyššia aj v najmladších dvoch kohortách.

I. Radičová získala vo všetkých vekových kategóriách okrem 55 – 64-ročných relatívne viac hlasov od žien než od mužov. Avšak iba od mladších žien vo veku 18 – 44 rokov

²¹ Tu sa celkom prirodzene ponúka otázka, či sa do týchto rozdielných údajov o volebnej podpore oboch kandidátov u žien a u mužov premietajú aj rodové odlišnosti v respondentských stratégiách. Domnievame sa, že na túto otázku možno dať kladnú odpoveď. Nasledujúca úvaha má hypotetický charakter.

Vzhľadom na zistené rozloženie spätne priznaných hlasov pre I. Gašparoviča a I. Radičovú v skupine mužských respondentov (64 % : 30 %) možno formulovať hypotézu, že niektorí mužskí voliči, ktorí vo voľbách podporili I. Radičovú, sa ako respondenti dištancovali od tejto podpory dvojakým spôsobom: buď tak, že uviedli vyhýbavú odpoveď (pozri 6 % takýchto odpovedí v tabuľke 1), alebo tak, že uviedli nepravdivú odpoveď, v ktorej sa dodatočne prihlásili k podpore volebného víťaza (táto skupina by podľa nášho dohadu mohla predstavovať približne 3 % mužských voličov). Vychádzajúc zo zisteného rozloženia spätne priznaných hlasov pre I. Gašparoviča a I. Radičovú v skupine ženských respondentiek (51 % : 42 %) hypoteticky predpokladáme, že voličky v role respondentiek vyjadrili svoj dištanc od voľby I. Radičovej predovšetkým vyhýbavými odpoveďami (podľa tabuľky 1 ich bolo 6 %). Vzhľadom na pôsobenie faktora rodovej solidarity pokladáme za psychologicky nepravdepodobné, že by respondentky uplatnili aj stratégiu dodatočnej „redefinície“ pôvodnej podpory I. Radičovej na podporu I. Gašparoviča.

Ak by takáto hypotetická úvaha bola správna, potom by sa dalo skutočné voličské správanie spätne odhadovať v skupine mužov na 61 % hlasov pre I. Gašparoviča a 39 % hlasov pre I. Radičovú a v skupine žien na 51 % hlasov pre I. Gašparoviča a 48 % pre I. Radičovú, čo by približne zodpovedalo rozloženiu voličskej podpory pre oboch kandidátov v celom elektoráte. Z toho vyplýva, že rodový rozdiel v skutočnom volebnom správaní mužov a žien mohol byť menší, ako to indikujú odpovede respondentov. Aj tak by však bolo možné s vysokou pravdepodobnosťou tvrdiť, že v prezidentských voľbách 2009 I. Gašparovič presvedčivo zvíťazil medzi mužmi. Medzi ženami by súboj o prezidentské kreslo mohol byť oveľa vyrovnanjší, avšak pravdepodobne by v ňom takisto zvíťazil I. Gašparovič.

dostala viac hlasov ako I. Gašparovič. Inými slovami: táto veková kategória žien by si ju zvolila za prezidentku. Na druhej strane muži každej vekovej kategórie by uprednostnili I. Gašparoviča.

Tabuľka 2

Hlasovanie mužov a žien v druhom kole prezidentských volieb (v % z oprávnených voličov a voličiek – podľa veku a vzdelania)

		Muži				Ženy			
		Účasť	I. Gašparovič	I. Radičová	Neuviedol/a	Účasť	I. Gašparovič	I. Radičová	Neuviedol/a
Vek	18 – 24 rokov	23	15	7	1	29	12	16	1
	25 – 34 rokov	44	27	14	3	48	19	25	4
	35 – 44 rokov	58	36	20	2	58	21	36	1
	45 – 54 rokov	52	32	16	4	64	32	25	7
	55 – 64 rokov	66	40	23	3	57	41	15	1
	65 a viac rokov	61	49	11	1	54	39	14	1
Vzdelanie	Základné	39	26	12	1	45	30	13	2
	Stredné bez maturity	52	37	12	3	49	24	22	3
	Stredoškolské s maturitou	53	29	20	4	57	29	24	4
	Vysokoškolské	56	33	19	4	64	21	38	5
Spolu		50	32	15	3	52	27	22	3

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, máj 2009.

²² Povolebný výskum Inštitútu pre verejné otázky z júla 2006 okrem iného mapoval aj prednostné hlasovanie voličov, t. j. do akej miery využili možnosť zakrúžkovať na kandidačnej listine politickej strany tie osobnosti, ktorým obzvlášť dôverujú (*Empirické údaje...*, 2006). Rozlišovali sme, či išlo o hlasovanie v prospech mužského kandidáta alebo v prospech ženskej kandidátky. Výsledky výskumu ukazujú, že z mužov, ktorí sa zúčastnili na voľbách, využilo možnosť krúžkovania 52 %, pričom 46 % z nich (t. j. z krúžkujúcich voličov) dalo prednostný hlas iba mužskému kandidátovi a zvyšných 54 % aj ženskej kandidátke. V prepočte na všetkých mužských voličov to znamená 24 % hlasov iba pre mužských kandidátov a 28 % prednostných hlasov aj pre ženské kandidátky. Zvyšných 48 % mužských voličov nezakrúžkovalo nikoho.

Zo žien, ktoré sa zúčastnili na voľbách, využilo možnosť krúžkovania 61 %, pričom 37 % z nich dalo prednostný hlas iba mužovi a 63 % aj žene. V prepočte na všetky voličky to znamená 22 % prednostných hlasov iba pre mužských kandidátov a 39 % prednostných hlasov aj pre ženské kandidátky. Zvyšných 39 % voličiek nezakrúžkovalo nikoho.

V piatich zo šiestich politických strán, ktoré sa dostali v týchto voľbách do parlamentu (okrem KDH), získali ženy na kandidačnej listine vyšší podiel prednostných hlasov od voličiek než od voličov.

²³ Podobné výsledky priniesol aj povolebný výskum Inštitútu pre verejné otázky z júla 2009, ktorý takisto mapoval aj prednostné hlasovanie voličov (*Empirické údaje...*, 2009b). Opäť sme v ňom rozlišovali hlasovanie v prospech mužského kandidáta alebo v prospech ženskej kandidátky.

Z mužov, ktorí sa zúčastnili na voľbách, využilo možnosť krúžkovania 71 %, pričom 58 % z nich dalo prednostný hlas iba mužskému kandidátovi a 42 % aj ženskej kandidátke. V prepočte na všetkých mužských voličov to znamená 41 % prednostných hlasov pre mužských kandidátov a 30 % hlasov aj pre ženské kandidátky. Zvyšných 29 % mužských voličov nekrúžkovalo nikoho.

Zo žien, ktoré sa zúčastnili na voľbách, využilo možnosť krúžkovania 66 %, pričom 34 % z krúžkujúcich voličiek dalo prednostný hlas iba mužskému kandidátovi a 66 % aj ženskej kandidátke. V prepočte na všetky voličky to znamená 22 % hlasov iba pre mužských kandidátov a 44 % prednostných hlasov aj pre ženské kandidátky. Zvyšných 34 % voličiek nezakrúžkovalo nikoho.

Pritom viac prednostných hlasov ženským kandidátkam dali prívrženkyne tých strán, ktoré zaradili ženy na zvoliteľné miesto na kandidačnej listine. Takýmto stranami boli SMK, Smer-SD a KDH. V prípade SMK prednostné hlasovanie potvrdilo líderskú pozíciu Edit Bauer. V prípade Smeru-SD prednostné hlasovanie posunulo ženy do vyšších pozícií (to sa týkalo najmä Moniky Flašíkovej-Beňovej). V prípade KDH krúžkovanie posunulo Annu Záborskú z tretej, takmer nezvoliteľnej pozície na čelo kandidačnej listiny. Na kandidačných listinách SDKÚ-DS, SNS a LS-HZDS boli ženy zaradené na nezvoliteľné miesto. Celkovo možno konštatovať, že to boli predovšetkým ženské voličky, vďaka ktorým sa napokon podiel zvolených europoslankyň na celkovom počte europoslancov za Slovensko zvýšil z 36 % v období 2004 – 2009 na 38 % po voľbách 2009 (http://www.europarl.europa.eu/parliament/archive/elections2009/sk/slovakia_sk.html).

Zaujímavý je aj rodovo špecifický vplyv vzdelania. V druhom kole prezidentských volieb hlasovali muži i ženy s vyšším vzdelaním častejšie ako ľudia s nižším vzdelaním. Prítom ženy všetkých vzdelanostných kategórií okrem učňovského vzdelania sa zmobilizovali k vyššej účasti ako muži.

Kým podpora I. Gašparoviča u mužov i žien s rozličným vzdelaním kolísala, podpora I. Radičovej so zvyšujúcim sa vzdelaním rástla.

Ženy všetkých vzdelanostných kategórií volili I. Radičovú častejšie ako muži. Avšak iba v skupine žien s vysokoškolským vzdelaním by I. Radičová získala viac hlasov ako jej súper, takže by si tu zabezpečila volebné víťazstvo.

Volebné správanie žien a mužov ovplyvnila aj ich profesia a ekonomické postavenie (tabuľka 3). Kým I. Gašparovič mal prevahu nad I. Radičovou vo všetkých profesiových kategóriách mužov, u žien bol obraz menej jednoznačný. Keby vo voľbách hlasovali iba ženy, I. Radičová by sa stala prezidentkou medzi kvalifikovanými manuálnymi pracovníčkami, výkonnými odbornými pracovníčkami, tvorivými odbornými pracovníčkami (tu bol jej náskok najväčší), ako aj medzi podnikateľkami a študentkami – nie však medzi nekvalifikovanými manuálnymi pracovníčkami, dôchodkyňami a nezamestnanými.

Tabuľka 3

Hlasovanie mužov a žien v druhom kole prezidentských volieb (v % z oprávnených voličov a voličiek – podľa profesie a ekonomického postavenia)

	Muži				Ženy			
	Účasť	I. Gašparovič	I. Radičová	Neuviedol/a	Účasť	I. Gašparovič	I. Radičová	Neuviedol/a
Nekvalifikovaní manuálni pracovníci	67	38	29	0	65	40	15	10
Kvalifikovaní manuálni pracovníci	50	33	13	4	51	22	25	4
Výkonní odborní pracovníci, úradníci	46	23	21	2	60	25	31	4
Tvoriví odborní pracovníci	54	33	14	7	73	22	43	8
Podnikatelia, živnostníci	59	36	20	3	45	15	30	0
Dôchodcovia	58	42	14	2	54	40	12	2
Študenti	23	13	8	2	23	9	14	0
Nezamestnaní	41	23	13	5	43	26	17	0
Spolu	50	32	15	3	52	27	22	3

Poznámka: Niektoré kategórie profesií pre nízke početnosti neuvádzame.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, máj 2009.

2.3. PREZIDENTSKÉ VOLBY V ETNICKOM A RODOVOM ZRKADLE

Ako dokumentuje analýza Vladimíra Krivého²⁴ vychádzajúca z volebnej štatistiky, protimaďarská kampaň v prospech I. Gašparoviča, ktorá sa vyostřila medzi prvým a druhým kolom prezidentských volieb,²⁵ sa premietla do zvýšenej voličskej účasti najmä v obciach s vysokým zastúpením maďarského obyvateľstva. I. Gašparovič v druhom kole získal vyšší podiel voličských hlasov v obciach s nižším ako 10-percentným zastúpením Maďarov. No v ob-

²⁴ Pozri kapitolu V. Krivého *Volíči v prezidentských voľbách 2009* v tejto publikácii.

²⁵ K tomu pozri bližšie kapitolu G. Mesežnikova *Prezidentské voľby 2009: profil kandidátov, postoje a činnosť politických strán* v tejto publikácii.

ciach s 10 – 19,99-percentným podielom Maďarov už prevažovala podpora I. Radičovej nad podporou I. Gašparoviča, a to v pomere 56,1 % : 43,9 % z platných hlasov. Táto podpora sa postupne zvyšovala. V obciach s vyše 60-percentným zastúpením maďarského obyvateľstva dosiahla až úroveň 90,9 % : 9,1 %.

Pokúsme sa obohatiť tieto poznatky o zistenia z povolebného výskumu, ktorý umožnil priamo identifikovať respondentov s maďarskou národnosťou. V nasledujúcej analýze budeme pristupovať k skupine Maďarov ako k celku, bez ohľadu na typ obce, v ktorej žijú.

Ako ukazuje tabuľka 4, maďarská populácia ako celok prejavila o prvé kolo volieb oveľa nižší záujem ako slovenská populácia (účasť 37 % : 45 %). Podpísali sa pod to najmä maďarské ženy, ktorých účasť zaostávala za maďarskými mužmi o 10 percentuálnych bodov a za slovenskými ženami až o 17 bodov. Účasť maďarských mužov dosiahla podobnú úroveň ako účasť slovenských mužov.

V druhom kole sa však situácia zmenila. Maďarská populácia reagovala na protimaďarskú kampaň zvýšenou voličskou účasťou (55 %), ktorá dokonca presiahla mieru participácie oprávnených voličov slovenskej národnosti (51 %). Do tejto mobilizácie maďarského elektorátu sa premietol nárast účasti mužov až o 22 percentuálnych bodov a žien o 15 bodov.

Participácia slovenských voličov a voličiek sa zvýšila iba v menšej miere (o 7 bodov u mužov a o 4 body u žien). Kým maďarskí muži svojou účasťou v druhom kole výrazne prevýšili Slovákov (nások o 16 percentuálnych bodov), Maďarky úroveň Sloveniek nedosiahli (zaostali o 6 bodov).

Zhrňme teda: Kým v slovenskej populácii volilo v oboch kolách viac žien ako mužov, v maďarskej populácii to bolo naopak. V oboch etnických komunitách bol prírastok mužského segmentu elektorátu v druhom kole väčší ako ženského segmentu. Vďaka tomu sa mierne znížilo zaostávanie voličskej účasti Slovákov oproti Slovenkám. Naopak v maďarskej komunite sa nárast mužov pred ženami ešte zvýšil.

Tabuľka 4

Účasť Slovákov a Maďarov v prvom a druhom kole prezidentských volieb (v % z oprávnených voličov a voličiek)

		Prvé kolo volieb	Druhé kolo volieb
Slovenská populácia	Muži	41	48
	Ženy	49	53
	Spolu	45	51
Maďarská populácia	Muži	42	64
	Ženy	32	47
	Spolu	37	55
Populácia SR	Muži	41	50
	Ženy	47	52
	Spolu	44	51

Poznámka: Voličskú účasť občanov inej národnosti v tabuľke neuvádzame.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, máj 2009.

Ako ukazuje tabuľka 5, v druhom kole sa zvýšená voličská účasť (v kombinácii s obmedzením počtu kandidujúcich osobností zo siedmich na dve) premietla u slovenských voličov do posilnenia dominantnej pozície I. Gašparoviča. Tento trend sa prejavil tak u mužov, ako aj u žien. V oboch skupinách sa síce mierne rozrástla aj základňa podpory pre I. Radičovú, ale okruh voličov I. Gašparoviča sa rozšíril výraznejšie.

Naopak bilancia maďarského hlasovania v oboch kolách dopadla jednoznačne priaznivo pre I. Radičovú. Aj po výraznom zvýšení voličskej účasti v druhom kole platilo, že keby volili iba občania maďarskej národnosti, vybrali by si za prezidentku práve ju. Podpora I. Radičovej v druhom kole predstavovala v celej maďarskej populácii vyše šesťnásobok podpory I. Gašparoviča (81 % : 13 % z platných hlasov).

Ako ďalej vyplýva z tabuľky 5, I. Radičová získala 82 % z platných hlasov maďarských voličov a 83 % z platných hlasov maďarských voličiek. V prepočte na všetkých oprávnených voličov to znamenalo nadpolovičnú väčšinu hlasov spomedzi všetkých maďarských mužov (52 %), ale iba necelé dve pätiny spomedzi všetkých Maďariiek (39 %). Vidíme teda, že kombinácia rodu a etnickej príslušnosti mala rozdielne následky na volebné správanie.

Tabuľka 5

Hlasovanie v prvom a druhom kole prezidentských volieb podľa rodu a etnickej príslušnosti (podpora pre I. Gašparoviča : podpora pre I. Radičovú – v % z oprávnených voličov a z platných hlasov)

		Prvé kolo volieb		Druhé kolo volieb	
		% z oprávnených voličov ¹	% z platných hlasov ²	% z oprávnených voličov ³	% z platných hlasov ²
Slovenská populácia	Muži	26 : 8	63 : 19	34 : 11	70 : 23
	Ženy	23 : 17	48 : 35	30 : 20	57 : 37
	Spolu	25 : 13	55 : 28	32 : 16	63 : 31
Maďarská populácia	Muži	4 : 36	9 : 83	10 : 52	15 : 82
	Ženy	2 : 27	5 : 85	3 : 39	7 : 83
	Spolu	3 : 31	7 : 84	7 : 44	13 : 81

Poznámka: 1. Zvyšok do 100 % tvoria odpovede „iní kandidáti“, „neuviedol/la“ a „nezúčastnil/a sa“ na voľbách.

2. Zvyšok do 100 % tvoria odpovede „neuviedol/la“.

3. Zvyšok do 100 % tvoria odpovede „neuviedol/la“ a „nezúčastnil/a sa“ na voľbách.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, máj 2009.

Vyššia volebná účasť Maďarov v porovnaní s Maďarkami nepotvrďuje vzorec platný v slovenskej väčšine, kde sa na prezidentských voľbách častejšie zúčastnili práve ženy. Domnievame sa, že je to dôsledok vyššieho stupňa etnickej mobilizácie maďarských mužov, ktorú vyprovokovala pred druhým kolom protimaďarská kampaň namierená proti I. Radičovej, kandidujúcej s podporou SMK. Za týchto okolností boli zatlačené do úzadia aj prípadné výhrady voči kandidátke, aké by bolo možné predpokladať medzi maďarskými mužmi žijúcimi v tradičnom vidieckom prostredí zaťaženom patriarchálnymi predsudkami. Na rozdiel od slovenských mužov tí maďarskí – vzhľadom na blízkosť I. Gašparoviča k nacionalistickej SNS a Smeru-SD – jednoducho nemali na výber.

2.4. AKO VOLILI PRÍVRŽENCI POLITICKÝCH STRÁN

Straníčka afiliácia mala v prvom i druhom kole prezidentských volieb značný vplyv na voličskú účasť, ako aj na konkrétne hlasovanie. Všimnime si najprv odlišnosti medzi prívržencami politických strán bez ohľadu na rodové rozdiely. Ako ukazuje tabuľka 6, v prvom kole mali najvyššiu voličskú účasť prívrženci SDKÚ-DS (73 %) a KDĽ (70 %), najnižšiu prívrženci SNS a SMK (po 49 %). Druhé kolo prinieslo výraznú mobilizáciu prívržencov

SMK (až o 24 percentuálnych bodov) a SNS (o 18 bodov) – teda dvoch strán stojacich na krajných póloch slovensko-maďarského sporu. Značne sa zvýšila aj participácia prívržencov LS-HZDS (o 18 bodov) a nerozhodnutých (o 12 bodov). Priaznivci Smeru-SD a SDKÚ-DS reagovali iba miernym zvýšením záujmu (Smer-SD o 7 bodov a SDKÚ-DS o 4 body). Na druhej strane nastal pokles účasti prívržencov KDH (o 6 bodov).²⁶

Aj v druhom kole prezidentských volieb si prvú priečku vo výške voličskej účasti zachovala SDKÚ-DS (76 %), za ktorou však tentoraz nasledovali LS-HZDS (74 %) a SMK (73 %).

Tabuľka 6

Hlasovanie prívržencov strán v prvom a druhom kole prezidentských volieb (% z oprávnených voličov)

	Prvé kolo volieb ¹					Druhé kolo volieb			
	Účasť	I. Gašparovič	I. Radičová	F. Mikloško	Z. Martináková	Účasť	I. Gašparovič	I. Radičová	Neuviedol/la
Smer-SD	59	49	4	1	2	66	58	7	1
SNS	49	40	5	2	2	67	61	6	0
LS-HZDS	56	43	4	4	0	74	59	7	8
SDKÚ-DS	73	7	59	1	5	76	8	66	2
SMK	49	22	44	0	2	73	5	66	2
KDH	70	29	8	26	4	64	39	20	5
Iné strany	59	20	18	3	14	59	28	28	3
Nevoliči	8	2	4	0	2	11	6	4	1
Nerozhodnutí	33	11	15	1	2	45	19	17	9
Spolu	44	22	15	2	3	51	29	19	3

Poznámka: 1. Zvyšok do hodnoty voličskej účasti tvoria odpovede „iní kandidáti“ a „neuviedol/la“.

Zdroj: Inštitút pre verejnú otázku, máj 2009.

Pozrime sa teraz, do akej miery sa prívrženci strán stotožnili s kandidujúcou osobnosťou, ktorú ich strana odporúčala voliť.

Postoj prívržencov vládnej koalície ku kandidatúre I. Gašparoviča v prvom kole volieb bol pomerne vlažný. K urnám ho prišlo podporiť iba 49 % prívržencov Smeru-SD, 43 % prívržencov LS-HZDS²⁷ a 40 % prívržencov SNS.

V opozičnom tábore bola situácia pesterjšia. Najväčšiu mieru stotožnenia s I. Radičovou prejavili v prvom kole prívrženci jej materskej strany – SDKÚ-DS, z ktorých ju volilo 59 %. Podpora SMK bola laxnejšia (44 %). Postoj prívržencov KDH ku kandidátke, ktorú KDH oficiálne podporovalo, bol priam odmietavý: získala od nich len 8 % hlasov, kým 29 % hlasov smerovalo ku I. Gašparovičovi a 26 % k F. Mikloškovi.

Druhé kolo však prinieslo výrazné posuny. Na jednej strane sa markantne zvýšila podpora I. Gašparoviča vo vládnom tábore. U prívržencov SNS to znamenalo nárast zo 40 % na 60 %, u prívržencov LS-HZDS zo 43 % na 59 %; u prívržencov Smeru-SD zo 49 % na 58 %. Zároveň pribudli aj podporovatelia I. Gašparoviča spomedzi prívržencov KDH (z 29 % na

²⁶ Ako uvidíme ďalej, nemalú časť pôvodných voličov odradilo vypadnutie F. Mikloška zo súťaže, hoci ten nebol oficiálnym kandidátom KDH.

²⁷ Zaujímavý je najmä prípad prívržencov LS-HZDS. Napriek tomu, že V. Mečiar prezentoval I. Gašparoviča ako neprijateľného a strana si postavila vlastného kandidáta Milana Melníka, až 77 % prívržencov LS-HZDS podporilo v prvom kole práve I. Gašparoviča.

39 %), voličov iných strán, nerozhodnutých i nevoličov (t. j. ľudí, ktorí by sa na parlamentných voľbách nezúčastnili).

Na druhej strane sa posilnila pozícia I. Radičovej najmä u prívržencov SMK (zo 44 % na 66 %) a v menšej miere aj u prívržencov SDKÚ-DS (z 59 % na 66 %), u voličov mimoparlamentných strán a nerozhodnutých.

U prívržencov KDH síce podpora I. Radičovej stúpila z 8 % na 20 %, ale aj tak dosiahla iba polovičnú hodnotu ich hlasov pre I. Gašparoviča (39 %).

Tabuľka 7

Hlasovanie prívržencov strán v druhom kole prezidentských volieb a štruktúra voličov I. Gašparoviča a I. Radičovej podľa politickej príslušnosti (v % z platných hlasov)

	% z platných hlasov ¹				Štruktúra podpory pre kandidátov ²	
	I. Gašparovič	I. Radičová	Neuviedol/la	Spolu	I. Gašparovič	I. Radičová
Smer-SD	88	11	1	100	51	10
SNS	91	9	0	100	13	2
LS-HZDS	80	10	10	100	5	1
SDKÚ-DS	10	87	3	100	3	36
SMK	7	90	3	100	1	19
KDH	61	30	9	100	7	5
Iné strany	47	47	6	100	6	9
Nevoliči	52	33	15	100	4	4
Nerozhodnutí	42	39	19	100	10	14
Spolu	57	37	6	100	100	100

Poznámka: 1. Riadkové početnosti.

2. Stĺpcové početnosti.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, máj 2009.

Ako sa skončilo konečné meranie síl medzi I. Gašparovičom a I. Radičovou u tých prívržencov politických strán, ktorí v druhom kole využili svoje volebné právo? Ako ukazuje tabuľka 7, voliči zo všetkých vládnych strán prejavili vysokú koaličnú disciplínu: I. Gašparovič získal 91 % z platných hlasov od prívržencov SNS, 88 % od prívržencov Smeru-SD a 80 % od prívržencov LS-HZDS. To dokumentuje, že väčšina prívržencov LS-HZDS vníma I. Gašparoviča ako hodnotovo blízkeho kandidáta a napriek kritickému postoju V. Mečiara nemala problém podporiť ho vo voľbách.

Rozhodovanie podporovateľov parlamentnej opozície však bolo menej jednotné. K podpore I. Radičovej sa prihlásilo 91 % voličov spomedzi prívržencov SMK, 87 % voličov z SDKÚ-DS, ale len 30 % z voličov KDH, kým 61 % z nich uprednostnilo I. Gašparoviča. Tým sa prívrženci KDH vymkli zo vzorca správania prívržencov všetkých ostatných parlamentných strán, ktorí podporili kandidatúru z opačnej strany politického spektra menšinovým podielom hlasov (I. Radičovej dali voliči zo Smeru-SD 11 % hlasov, voliči z LS-HZDS 10 % a voliči z SNS 9 %).

Pod slabý výsledok I. Radičovej v prostredí KDH sa podpísalo viacero okolností.²⁸ Po prvé, voličov zrejme odradila nízka podpora až dištanc vedenia KDH počas volebnej kampane.²⁹ Po druhé, pravdepodobne ich odstrašili aj útoky na I. Radičovú ako liberálku, ktorá nežije v súlade s tradičnou kresťanskou morálkou, či dokonca jej demonizovanie ako nositeľky „kul-

²⁸ Tie sú sčasti zachytené v štúdií G. Mesežnikova *Prezidentské voľby 2009: profil kandidátov, postoje a činnosť politických strán* v tejto publikácii.

²⁹ Výnimku predstavoval najmä podpredseda KDH Daniel Lipšic.

túry smrti“.³⁰ Z rodového hľadiska je príznačné, že I. Radičová ako žena bola vystavená takýmto útokom oveľa väčšmi ako jej protikandidát I. Gašparovič, ktorého pôvodný postoj k interrupciám nebol principiálne odlišný.

Svoju úlohu pri odmietaní I. Radičovej ďalej zohrala silnejšia náklonnosť prívržencov KDH k patriarchálnej koncepcii politiky ako mužskej domény, ako aj k tradičným rodinným hodnotám. Tejto hodnotovej orientácii väčšmi zodpovedal I. Gašparovič.³¹

Aké bolo napokon zloženie elektorátu kandidátov? Podľa predposledného stĺpca tabuľky 7 sa na volebnom víťazstve I. Gašparoviča najvýraznejšie podieľali prívrženci Smeru-SD (51 %), SNS (13 %) a nerozhodnutí (10 %). Podpora I. Radičovej bola väčšmi rozptýlená: najviac hlasov do nej vložili SDKÚ-DS (36 %), SMK (19 %) a nerozhodnutí (14 %). Koalično-opozičnou kuriozitou je najmä 10-percentný podiel prívržencov Smeru-SD na podpore I. Radičovej a 7-percentný podiel KDH na podpore I. Gašparoviča.

2.5. PRVOKOLOVÍ A DRUHOKOLOVÍ VOLIČI

Zaujímavou otázkou je, ako sa vyvíjala podpora konkrétnych kandidujúcich osobností medzi prvým a druhým kolom. Ako ukazuje tabuľka 8, prvokoloví voliči I. Gašparoviča aj I. Radičovej ostali do značnej miery verní svojmu pôvodnému výberu a zopakovali ho aj v druhom kole (to platí pre 90 % voličov I. Gašparoviča a 93 % voličov I. Radičovej). Úniky do opačného tábora boli iba marginálne (3 % prvokolových voličov I. Radičovej v druhom kole podporili I. Gašparoviča a 1 % prvokolových voličov I. Gašparoviča podporilo v druhom kole I. Radičovú).

Väčší otáznik visel počas prezidentských volieb nad tým, ako naložia so svojimi hlasmi prvokoloví voliči F. Mikloška a Z. Martinákovej. Podľa zistení povolebného výskumu sa prvokoloví voliči F. Mikloška najčastejšie rozhodli, že sa na druhom kole volieb nezúčast-

Tabuľka 8

Hlasovanie prvokolových voličov štyroch najsilnejších prezidentských kandidátov v druhom kole (v %)

		Hlasovanie v druhom kole			
		I. Gašparovič	I. Radičová	Neuviedol/a	Nezúčastnil/a sa
Prvokoloví voliči	I. Gašparovič	90	1	0	9
	I. Radičová	3	93	0	4
	F. Mikloško	29	10	4	57
	Z. Martináková	19	52	0	29

Poznámka: Riadkové početnosti. Údaje za prvokolových voličov D. Bollovej, M. Melníka a M. Sidora pre malé početnosti neuvádzame.

Zdroj: Inštitút pre verejnú otázku, máj 2009.

³⁰ Počas prezidentského zápasu sa takmer celý rodový diskurz obmedzil na túto nesmierne polarizujúcu tému. Útoky proti I. Radičovej nepochádzali zvnútra KDH, ale od iných predstaviteľov politického kresťanského konzervativizmu (najmä z prostredia strany Konzervatívni demokrati Slovenska), od niektorých hodnostárov katolíckeho kléru, ako aj od radikálnych pro-life zoskupení. I. Radičová opakovane odsúdila interrupcie, pričom zároveň zdôrazňovala schopnosť ženy zodpovedne sa rozhodnúť a povinnosť spoločnosti vytvoriť podmienky na plánované rodičovstvo.

³¹ Hoci sa I. Radičová nehlásila k feminizmu a na podporu svojich stanovísk neraz citovala cirkevné authority, predsa napĺňala predstavu modernej ženy s liberálnym imidžom. Vo svojej kampani síce nezdôrazňovala potrebu rešpektovať netradičné formy rodiny a partnerského spolunažívania, bola však na verejnosti známa najprv ako profesionálne úspešná manželka populárneho humoristu, s ktorým žila v dvojkariérovom manželstve, a neskôr po ovdovení ako partnerka známeho paralympionika.

nia (57 %). Tí, čo predsa len volili, uprednostnili I. Gašparoviča pred I. Radičovou v pomere 29 % : 10 %.³²

Z prvokolových voličov Z. Martinákovkej na účasť v druhom kole rezignovalo 29 %. Väčšina z tých, čo k urnám prišli, dali prednosť I. Radičovej pred I. Gašparovičom (52 % : 19 %).

2.6. POLITICKÁ LOJALITA VERZUS RODOVÁ SOLIDARITA?

Položme si teraz otázku, či rodová príslušnosť ovplyvnila aj volebné správanie prívržencov politických strán. Všimnime si najprv volebné správanie žien a mužov v opozičnom tábore, kde bola spoločnou kandidátkou žena. Tabuľka 9 odhaľuje závažné súvislosti. Po prvé, pre všetky ženy podporujúce strany parlamentnej opozície je charakteristické, že sa na prvom i druhom kole volieb zúčastnili častejšie než muži.³³ Pritom v druhom kole sa pri celkovo zvýšenej účasti zaostávanie mužov za ženami zmenšilo.

Po druhé, v prvom aj v druhom kole ženy častejšie ako muži podporili I. Radičovú, pričom v druhom kole sa táto podpora u žien i u mužov posilnila. V rámci materskej SDKÚ-DS získala v prvom kole od mužov 49 % a od žien 65 % hlasov a v druhom kole od mužov 62 % a od žien 71 % hlasov. V rámci SMK získala v prvom kole od mužov 31 % a od žien 57 % hlasov a v druhom kole od mužov 55 % a od žien 74 % hlasov. V rámci KDH získala v prvom kole od mužov 5 % a od žien 10 % hlasov a v druhom kole od mužov 10 % a od žien 27 % hlasov.³⁴

Celkovo teda možno konštatovať, že u žien z opozičného politického tábora bola politická lojalita (t. j. podpora spoločnej kandidátky I. Radičovej podľa odporúčania opozičných strán) posilnená aj ženskou solidaritou.³⁵

A teraz preskúmame, akú úlohu zohrala rodová príslušnosť pri podpore I. Radičovej medzi ženami vo vládnom tábore. Ak by aj v tomto prípade mala pôsobiť ženská solidarita, muselo by sa to u žien v porovnaní s mužmi premietnuť do vyššej podpory I. Radičovej, čiže do menej disciplinovaného správania žien spočívajúceho v odmietnutí podpory I. Gašparovičovi.

Náznaky takéhoto správania sa prejavili iba v marginálnej skupine prívrženkýň SNS a Smeru-SD. Kým od mužov podporujúcich SNS nedostala I. Radičová ani v prvom, ani v druhom kole žiadny hlas, od žien získala v prvom kole 10 % a v druhom kole 13 % hlasov. Podobne mala v prvom i druhom kole I. Radičová o čosi častejšiu podporu medzi ženami než medzi mužmi hlásiacimi sa k Smeru-SD: v prvom kole získala od mužov 2 % a od žien 7 % hlasov; v druhom kole od mužov 4 % a od žien 10 % hlasov. V každom prípade však tieto údaje vypovedajú o tom, že veľmi výrazná väčšina prívrženkýň vládneho tábora uprednostnila politickú lojalitu pred ženskou solidaritou.

Údaje v tabuľke 9 ďalej ukazujú, či sa prejavil aj vplyv rodovej príslušnosti na podporu I. Gašparoviča. Tu je obraz oveľa rozmazanejší a rozporupľnejší. V rámci LS-HZDS sa muži

³² Argumenty o neprijateľnosti I. Radičovej a jej kultúrno-civilizačnej podobnosti s I. Gašparovičom, najmä z úst neúspešného prezidentského kandidáta F. Mikloška a jeho stranického šéfa Vladimíra Palka, teda napokon zapôsobili na prívržencov KDH väčšími ako nábádanie liberálne orientovaných kňazov (o. i. Daniel Pastirčák, Ján Krstiteľ Balázs, Miroslav Kocúr), aby voliči rozlišovali medzi týmito dvoma kandidátkami, z ktorých I. Radičová reprezentuje hodnoty Novembra 1989 a I. Gašparovič nie.

³³ Na prvý pohľad pôsobí paradoxne nižšia volebná účasť Maďariet oproti Maďarom, ale vyššia volebná účasť podporovateľiek SMK oproti podporovateľom SMK. Tento zdanlivý rozpor má vysvetlenie v skutočnosti, že medzi respondentkami maďarskej národnosti bol oveľa nižší podiel takých, ktoré sa prihlásili k podpore SMK ako medzi respondentmi – mužmi maďarskej národnosti.

³⁴ Celkovo tvorili ženy z KDH voličskú skupinu, ktorá bola najväčšmi polarizovaná, lebo v nej bol najvyváženejší pomer hlasov v prospech I. Gašparoviča a I. Radičovej (v druhom kole 40 % : 27 %).

³⁵ Pravda, v prípade KDH bola miera politickej lojality pomerne nízka.

v porovnaní so ženami vyznačovali výrazne vyššou podporou I. Gašparoviča (v druhom kole získal podporu 73 % mužov a 50 % žien), kým v rámci Smeru-SD i SNS sa rodové rozdiely pohybovali okolo 2 %, čiže boli veľmi nízke až zanedbateľné (v druhom kole I. Gašparoviča volilo v rámci Smeru-SD 60 % mužov a 58 % žien; v rámci SNS 62 % mužov a 60 % žien).

Spomedzi strán opozičného tábora sa prejavila veľmi mierne zvýšená podpora I. Gašparoviča iba medzi mužmi v SMK (v druhom kole dostal od mužov 7 % hlasov a od žien 4 %). Naopak v elektoráte SDKÚ-DS mal I. Gašparovič v oboch kolách mierne zvýšenú podporu medzi ženami (v druhom kole ho volilo v SDKÚ-DS 8 % žien a 4 % mužov). V elektoráte KDĽ I. Gašparoviča podporilo takisto o čosi viac žien ako mužov, ale rozdiel bol takmer zanedbateľný (40 % žien a 38 % mužov).

Zhrňme teda: Vplyv rodovej príslušnosti sa väčšmi prejavil pri podpore I. Radičovej než pri podpore I. Gašparoviča. Rodová solidarita v kombinácii s politickou lojalitou (resp. neposlušnosťou) teda nadobudla skôr podobu ženskej solidarity. Fenomén vyššej podpory ženskej kandidátky medzi ženami než medzi mužmi sa spolu vyskytol v piatich zo šiestich voličských skupín, z toho vo všetkých troch opozičných a vo dvoch koalíčných (SNS a Smer-SD). V týchto skupinách prevyšovala v druhom kole volieb podpora I. Radičovej u žien podporu u mužov minimálne o 6 percentuálnych bodov.

Na druhej strane obdobnú vyššiu podporu I. Gašparoviča medzi mužmi než medzi ženami (rozdiel minimálne o 6 percentuálnych bodov) sme identifikovali iba v jednej zo šiestich voličských skupín pochádzajúcej z vládneho tábora (LS-HZDS). Hovoriť teda o existencii mužskej solidarity by nebolo primerané. Domnievame sa, že táto asymetria vyplýva najmä z existujúcej rodovej nerovnováhy vo vysokých politických funkciách. Za situácie prevažnej prítomnosti mužov vo vrcholovej politike – a teda aj na poste hlavy štátu – je prirodzené, že sa formuje skôr solidarita tých menej zastúpených, podreprezentovaných – a tými sú práve ženy. Naopak podpora mužského kandidáta je v spoločnosti čímsi bežným a prirodzeným nielen medzi mužmi, ale aj medzi ženami; preto nie je do tej miery ovplyvnená rodovou príslušnosťou.

Tabuľka 9

Volebné správanie mužov a žien podporujúcich parlamentné strany v prvom a druhom kole prezidentských volieb (v % z celku oprávnených voličov a voličiek)

		Prvé kolo volieb ¹					Druhé kolo volieb ²		
		Účasť	I. Gašparovič	I. Radičová	F. Mikloško	Z. Martináková	Účasť	I. Gašparovič	I. Radičová
Muži	Smer-SD	59	52	2	1	2	64	60	4
	SNS	43	39	0	0	3	62	62	0
	ES-HZDS	67	50	0	0	0	91	73	9
	SDKÚ-DS	67	4	49	2	7	73	4	62
	SMK	41	3	31	0	3	66	7	55
	KDĽ	57	24	5	24	0	50	38	10
	Spolu	41	23	11	2	2	50	32	15
Ženy	Smer-SD	60	47	7	1	2	69	58	10
	SNS	57	42	10	3	3	73	60	13
	ES-HZDS	44	35	6	6	0	63	50	6
	SDKÚ-DS	77	8	65	2	3	79	8	71
	SMK	59	0	57	0	0	82	4	74
	KDĽ	79	33	10	27	7	73	40	27
	Spolu	47	21	18	2	3	52	27	22

Poznámka: 1. Zvyšok do 100 % tvoria odpovede „iní kandidáti“ a „neuviedol/la“.

2. Zvyšok do 100 % tvoria odpovede „neuviedol/la“.

Zdroj: Inštitút pre verejnú otázku, máj 2009.

Pravda, súper druhého kola prezidentských volieb sa odlišovali nielen tým, že jeden bol muž a druhá žena, ale aj svojím charakterom a životným príbehom. Preto nás v ďalšej časti bude zaujímať, do akej miery sa táto odlišnosť premietla do ich obrazu v očiach verejnosti. Potom sa pozrieme, ako voliči a voličky zdôvodňujú svoj výber.

3. IMIDŽ I. GAŠPAROVIČA A I. RADIČOVEJ OČAMI ŠIROKEJ VEREJNOSTI A VOLIČOV

3.1. VÝSTIŽNÉ A MENEJ VÝSTIŽNÉ DIMENZIE IMIDŽU

Predchádzajúca analýza odhalila rozdielnu mieru, do akej sa každej z kandidujúcich osobností podarilo získať podporu občanov. Nasledujúci rozbor by mal ukázať, aké vlastnosti im ľudia pripisovali. Oprieme sa pri ňom o odpovede na batériu uzavretých otázok zachytávajúcej 17 charakteristík imidžu I. Gašparoviča a I. Radičovej v očiach širokej verejnosti. Respondenti mali posúdiť, koho z nich dané charakteristiky väčšmi vystihujú.

Tabuľka 10 v ľavej časti dokumentuje imidž I. Gašparoviča a I. Radičovej v očiach všetkých občanov – teda nielen ľudí, ktorí sa zúčastnili na voľbách, ale aj tých, čo k volebným urnám neprišli. V pravej časti ukazuje, ako vnímali oboch súperov ich vlastní voliči v druhom kole. Tabuľka neobsahuje rozlíšenie na ženy a na mužov.

Tabuľka 10

„V druhom kole prezidentských volieb zvíťazil I. Gašparovič nad kandidátkou I. Radičovou. Ľudia majú na tieto dve osobnosti rozdielne názory. Pre koho sú nasledujúce vlastnosti výstižnejšie, charakteristickejšie?“ (názory celej populácie, voličov I. Gašparoviča a voličov I. Radičovej – v %)

	Miera celkovej výstižnosti	Názory celej populácie ¹			Názory voličov		
		Výstižnejšie pre I. Gašparoviča	Výstižnejšie pre I. Radičovú	Pre oboch	Ani pre jedného	Výstižnejšie pre I. Gašparoviča	Výstižnejšie pre I. Radičovú
Má dostatok politických skúseností	58	47	11	25	10	89	39
Stelesňuje tradičné Slovensko	58	45	13	18	15	85	43
Sympatická osobnosť	58	31	27	18	19	75	88
Má porozumenie pre potreby a záujmy Maďarov na Slovensku	57	14	43	20	11	34	77
Stelesňuje slušnú politickú kultúru	56	31	25	21	15	72	80
Pamätá na ochranu záujmov Slovákov	53	36	17	22	16	80	58
Má porozumenie pre sociálne slabších	53	24	29	21	17	56	77
Má schopnosť dobre zvládnuť prezidentskú rolu v čase krízy	51	35	16	14	22	82	59
Má zmysel pre dohodu a hľadanie spoločných riešení	50	28	22	29	14	67	73
Podporuje rovnosť príležitostí pre ženy a mužov	50	17	33	29	11	42	83
Bezúhonnosť v doterajšom politickom živote	47	24	23	17	22	59	72
Vyžaruje toleranciu voči ľuďom s rôznym svetonázorom a vierovyznaním	47	23	24	27	15	57	77
Stelesňuje moderné Slovensko	47	20	27	20	21	51	75
Uznáva právo žien na interrupciu	46	11	35	19	12	25	65
Múdrosť a vzdelanosť	46	24	22	36	11	58	69
Má rešpekt k cirkvi a kresťanským hodnotám	45	31	14	23	17	63	46
Nezávislá, samostatná osobnosť	45	23	22	26	19	57	74

Poznámka: Významnejšie rozdiely medzi kandidátmi sú zvýraznené.

1. Zvyšok do 100 % tvoria odpovede „neviem“.

Zdroj: Inštitút pre verejnú otázku, máj 2009.

Jednotlivé charakteristiky imidžu sme v prvom stĺpci tabuľky 10 zoradili podľa miery, do akej boli prisudzované jednej či druhej z kandidujúcich osobností, čiže podľa súčtu odpovedí „táto charakteristika je výstižnejšia pre I. Gašparoviča“ a „táto charakteristika je výstižnejšia pre I. Radičová“.

Spomedzi skúmaných vlastností je osem takých, ktoré pokladala za výstižnejšie buď pre I. Gašparoviča alebo pre I. Radičová väčšina občanov. Bol to dostatok politických skúseností (58 %); sympatická osobnosť (58 %); stelesňovanie tradičného Slovenska (58 %); porozumenie pre potreby Maďarov na Slovensku (57 %); slušná politická kultúra (56 %); ochrana záujmov Slovákov (53 %); porozumenie pre sociálne slabších (53 %); a schopnosť zvládnuť prezidentskú rolu v čase krízy (51 %).

Ďalších deväť vlastností pokladala za výstižnejšie buď pre I. Gašparoviča alebo pre I. Radičová polovica alebo menej ako polovica občanov. Je to podpora rovnosti príležitostí žien a mužov (50 %); zmysel pre dohodu a hľadanie spoločných riešení (50 %); názorová tolerancia (47 %); bezúhonnosť v doterajšom politickom živote (47 %); stelesňovanie moderného Slovenska (47 %); uznávanie práva žien na interrupciu (46 %); múdrosť a vzdelanosť (46 %); nezávislosť a samostatnosť (45 %); rešpekt k cirkvi a kresťanským hodnotám (45 %).

3.2. V ČOM SA I. GAŠPAROVIČ A I. RADIČOVÁ ODLIŠUJÚ A V ČOM SA PODOBAJÚ

Pozrime sa teraz na imidž každého z kandidátov v očiach občanov. Ako ukazuje druhý a tretí stĺpec tabuľky 10, spoločné majú to, že ani jeden z nich nepresvedčil žiadnu zo svojich vlastností väčšinu populácie. To znamená, že pre značnú časť občanov ostali obaja kandidáti nedostatočne vyhranení či odlišní.³⁶

V niektorých aspektoch sa imidž kandidátov zásadne rozchádza, v iných sa skôr na seba podobá.

I. Gašparovič skóroval oproti I. Radičovej najmä väčšími politickými skúsenosťami, ktoré mu prisúdilo 47 % zo všetkých občanov a 89 % jeho voličov, kým I. Radičovej ich pripísalo iba 11 % zo všetkých občanov a 39 % jej voličov. Druhým tromfom I. Gašparoviča bolo, že ľuďom pripadal ako stelesnenie tradičného Slovenska: takto ho videlo 45 % občanov a 85 % jeho voličov. I. Radičová takýto dojem vyvolávala iba u 13 % občanov a 43 % svojich voličov. Trefou devízou I. Gašparoviča je jeho imidž ochrancu záujmov Slovákov (podľa 36 % občanov a 80 % jeho voličov). Jeho súperke túto charakteristiku pripísalo len 17 % občanov a 58 % jej voličov.

Značne rozšírená bola viera, že I. Gašparovič lepšie zvládne prezidentskú rolu v čase finančnej a ekonomickej krízy (podľa 35 % občanov a 82 % jeho voličov). Aj v tomto ohľade sa jeho vyzývateľke darilo slabšie: presvedčila iba 16 % občanov a 59 % svojich voličov.

Pomerne časté bolo aj presvedčenie, že I. Gašparovič je sympatickejším človekom (podľa 31 % občanov a 75 % jeho voličov), s vyššou politickou kultúrou (podľa 31 % občanov a 72 % jeho voličov) a so silnejším zmyslom pre dohodu a hľadanie spoločných riešení (podľa 28 % občanov a 67 % voličov). Vo všetkých týchto troch ohľadoch I. Radičová síce zaostávala v očiach širokej verejnosti, nie však u vlastných voličov – u nich naopak bodovala väčšími

³⁶ Vypovedá to však aj o nízkom záujme občanov – napriek tomu, že podľa nedávneho výskumu ISSP 2008 až 54 % občanov označilo prezidentské voľby za dôležité (pozri kapitolu V. Krivého *Voliči v prezidentských voľbách 2009* v tejto publikácii).

ako I. Gašparovič u tých svojich. Za sympatickejšiu ju pokladalo 27 % občanov a 88 % jej voličov; vyššiu politickú kultúru jej pripisovalo 25 % občanov a 80 % jej voličov a silnejší zmysel pre dohodu 22 % občanov a 73 % jej voličov.

A napokon poslednou charakteristikou, v ktorej I. Gašparovič skóroval oproti I. Radičovej, bol rešpekt k cirkvi a kresťanským hodnotám, ktorý na ňom oceňovalo 31 % občanov a 63 % jeho voličov. V tomto ohľade mal zreteľný náskok pred svojou súperkou, ktorej túto charakteristiku prisudzovalo iba 14 % občanov a 46 % jej voličov.

Pozrime sa teraz na najvýraznejšie atribúty imidžu I. Radičovej. Hoci táto kandidátka bola predtým vo verejnosti známa ako expertka na sociálnu politiku, útoky proti nej sa počas prezidentskej kampane zameriavali predovšetkým iným smerom. Tak sa stalo, že v jej imidži sa väčšmi zvýraznili iné tri jej charakteristiky. Predovšetkým sa oproti svojmu súperovi oveľa väčšmi zapísala do povedomia verejnosti ako ochrankyňa záujmov a potrieb Maďarov na Slovensku. Vnívalo ju tak 43 % občanov a 77 % jej voličov, kým I. Gašparovičovi takýto zástoj pripisovalo iba 14 % občanov a 34 % jeho voličov.

Ďalej v nej mnohí videli zástankyňu práva žien na interrupciu (podľa 35 % občanov a 65 % jej voličov), kým I. Gašparovičovi takýto postoj pripísalo podstatne menej ľudí (11 % občanov a 25 % jeho voličov). I. Radičovú mnohí pokladali aj za väčšiu podporovateľku rovnosti príležitostí žien a mužov (33 % občanov a 83 % jej voličov). Aj v tom jej súper za ňou jasne zaostával (17 % občanov a 42 % jeho voličov).

I. Radičová skórovala oproti I. Gašparovičovi aj väčším porozumením pre sociálne slabších, hoci táto charakteristika sa umiestnila až ako štvrtá v poradí. V tomto svetle ju videlo 29 % občanov a 75 % jej voličov, kým jej súperovi pripisovalo túto charakteristiku 24 % občanov a 56 % voličov.

Poslednou výraznejšou vlastnosťou I. Radičovej oproti I. Gašparovičovi bolo, že väčšmi pre ľudí stelesňovala moderné Slovensko. Takto ju vnímalo 27 % občanov a 75 % jej voličov, kým o I. Gašparovičovi si to myslelo iba 20 % občanov a 51 % jeho voličov. Silnou stránkou I. Gašparoviča zase bola jeho blízkosť k tradičnému Slovensku.

Napokon uvedme štyri vlastnosti, pri ktorých skórovali obaja kandidáti takmer rovnako v očiach širokej verejnosti, nie však svojich voličov. Je to bezúhonnosť v doterajšom politickom živote (túto vlastnosť spája s I. Gašparovičom 24 % občanov a 59 % jeho voličov a s I. Radičovou 24 % občanov a až 72 % jej voličov); tolerancia voči ľuďom s rôznym svetonázorom a vierovyznaním (túto vlastnosť spája s I. Gašparovičom 23 % občanov a 57 % jeho voličov a s I. Radičovou 22 % občanov a až 74 % jej voličov); múdrosť a vzdelanosť (túto vlastnosť spája s I. Gašparovičom 24 % občanov a 58 % jeho voličov a s I. Radičovou 22 % občanov a až 69 % jej voličov); nezávislosť a samostatnosť (túto vlastnosť spája s I. Gašparovičom 23 % občanov a 57 % jeho voličov a s I. Radičovou 22 % občanov a až 74 % jej voličov). Vidíme, že voliči I. Gašparoviča pripisovali svojmu kandidátovi všetky štyri vlastnosti oveľa zriedkavejšie, ako to robili voliči I. Radičovej pri posudzovaní ich kandidátky. Z toho možno usudzovať, že uvedené vlastnosti neboli pre voličskú podporu I. Gašparoviča také dôležité.

3.3. POZADIE A PARADOXY ROZHODOVANIA

Zastavme sa na chvíľku pri niektorých zisteniach súvisiacich s kľúčovými otázkami či témami, na ktoré sa sústreďoval politický zápas pred voľbami.

Predovšetkým je príznačné, že väčšina Gašparovičových voličov vyzdvihovala jeho politickú nezávislosť a samostatnosť, a nie politickú spätosť s vládou koalíciou – hoci na druhej strane je zrejmé, že pod jeho slušnejšou politickou kultúrou a vyšším zmyslom pre dohodu a hľadanie spoločných riešení rozumeli najmä jeho hladkú kooperáciu s kabinetom Roberta Fica – jeho ochotu akceptovať rozhodnutia vlády a prispôbiť sa im. Netrápilo ich, že priveľká blízkosť prezidenta k exekutive prispieva skôr ku koncentrácii politickej moci než k hľadaniu čo najúčinnějších opatrení proti finančnej a ekonomickej kríze. Videli to presne naopak: práve alternatíva I. Radičovej v prezidentskom kresle by podľa nich bola zdrojom zbytočných konfliktov a komplikovala by prekonávanie krízy – a to napriek tomu, že sama kandidátka deklarovala pripravenosť spolupracovať s vládou Roberta Fica.

Rovnako závažné je, že k väčšine voličov I. Gašparoviča nedofahli hlasy tých, čo poukazyvali na jeho problematickú politickú minulosť v časoch komunizmu a mečiarizmu. Tu treba poznamenať, že k takémuto reálnemu pohľadu na morálny profil I. Gašparoviča neprispela veľmi ani samotná I. Radičová, ktorá sa v mene nového štýlu politiky ako služby občanom rozhodla pre nekonfrontačný prístup a vyhýbala sa otvorenej kritike politickej minulosti svojho rivala. Zrejme predpokladala, že to zodpovedá očakávaniam jej potenciálnych voličov unavených z ustavičných sporov medzi politikmi, ktoré boli namiesto výmeny vecných argumentov zafažené útokmi ad personam. Táto zmierlivá stratégia³⁷ však pôsobila defenzívnym dojmom a v časti sympatizantov I. Radičovej vyvolala pochybnosti, či má kandidátka dostatočné odhodlanie, politické skúsenosti a osobnostné predpoklady na výkon náročnej prezidentskej funkcie.³⁸

Výskumné zistenia prinášajú aj lapidárny dôkaz o tom, že podpora I. Gašparoviča sa zakladala na jeho imidži ochrancu záujmov Slovákov, nie však Maďarov. V prvej polohe ho vnímala väčšina jeho voličov, v druhej iba menšina (80 % : 34 %). Jeho proklamáciu „myslím národne“ si teda priaznivci interpretovali jednoznačne ako prísľub prednostne ochraňovať väčšinový slovenský národ a garantovať mu hlavné slovo. Protimaďarská kampaň na podporu I. Gašparoviča pred druhým kolom volieb padla na úrodnú pôdu.

Na druhej strane väčšina voličov I. Radičovej v nej videla političku s vyváženým prístupom, ktorá nenadraduje záujmy väčšinového národa nad záujmy národnostnej menšiny, alebo naopak. Svedčí o tom fakt, že odhodlanosť ochraňovať záujmy Maďarov jej pripisovalo 77 % jej voličov a odhodlanosť ochraňovať záujmy Slovákov 58 %.

Charakteristické bolo aj to, že väčšina voličov I. Radičovej ju vnímala ako kandidátku stelesňujúcu moderné Slovensko a iba menšia časť na nej oceňovala afinitu k tradičným hodnotám (75 % : 43 %). Podobne iba menšia časť jej voličov sa domnievala, že I. Radičová má bližšie k cirkvi a ku kresťanským hodnotám než jej protikandidát. To ich však od podpory neodradilo. Naopak možno predpokladať, že časť priaznivcov si kandidatúru I. Radičovej interpretovala ako modernú liberálnejšiu alternatívu.

V tomto kontexte je zaujímavý dôraz, aký I. Radičovej elektorát kládol na jej prínos k rovnosti príležitostí žien a mužov – napriek tomu, že sama kandidátka vo svojej volebnej kam-

³⁷ Nemožno odhliadnuť ani od rodového aspektu takéhoto štýlu diskusie s politickým súperom. Hoci I. Radičová netvrdila, že jej veľkorysosť a nekonfrontačnosť by mohla byť špecifickým prínosom ženy na poste hlavy štátu a nedefinovala svoj politický štýl ako „typický ženský“, predsa jej výkon pred druhým kolom volieb, najmä v televíznych debatách, zanechal v časti jej podporovateľov takýto dojem.

³⁸ Na druhej strane úradujúci prezident sa prejavil ako prekvapujúco zdatný a asertívny diskutér, ktorý sa nerozpakoval prezentovať protikandidátku ako političku, ktorej nikdy neležal na srdci skutočný záujem slovenského národa („I. Radičová bola proti samostatnej Slovenskej republike a teraz zastáva záujmy Maďarov na úkor Slovenska“), ktorá je spoluzodpovedná za sociálne necitlivú politiku Dzurindovej vlády a ako ministerka pôsobila na korupčnom základe.

pani túto tému na centrálné miesto nevyzdvihla.³⁹ Tento paradox možno vysvetliť implicitným vyžarovaním jej osobnosti. V krajine, kde ľudia zriedka nachádzajú životné vzory v ženách v zrelom veku aktívnych vo verejnom živote,⁴⁰ predstavuje I. Radičová vzácnu výnimku. Dokázala sa presadiť v akademickom svete i vo sfére politiky a zároveň sa ako občianka dlhodobo angažovala za zlepšenie stavu vecí verejných. V tomto kontexte je pochopiteľné, že I. Radičová u svojich voličov bodovala múdrosťou a vzdelanosťou, ako aj nezávislosťou a samostatnosťou. Preto celkom prirodzene rezonovalo aj presvedčenie, že ako prezidentka by sa I. Radičová zasadzovala za odstránenie prekážok, ktoré bránia uspieť vo verejnej sfére aj iným ženám a mužom.

4. AKO ĽUDIA ZDÔVODŇOVALI SVOJU VOĽBU

Pozrime sa teraz, ako ľudia zdôvodňovali v povolebnom výskume svoje hlasovanie v prospech I. Gašparoviča alebo I. Radičovej. Ako ukazujú spontánne odpovede v tabuľke 11, približne polovica z nich argumentovala bližšie neurčenou sympatickosťou a dôveryhodnosťou, pre ktorú pokladali svojho kandidáta či kandidátku za jedinú správnu možnosť, resp. za menšie zlo. Tento dôvod uviedlo v prospech I. Gašparoviča 53 % a v prospech I. Radičovej 48 %. Ďalšie dôvody, ktoré vlastne vysvetľujú prvú všeobecnú odpoveď, však už boli rozdielne.

I. Gašparovičovi v očiach verejnosti nesporne pomohlo predchádzajúce pôsobenie v kresle prezidenta: jeho respondenti oceňovali jeho politické a štátnické skúsenosti i celkovú životnú zrelosť (34 %) a zdôrazňovali potrebu continuity na poste prezidenta (24 %). Spomedzi konkrétnych aspektov Gašparovičovho doterajšieho pôsobenia vyzdvihovali predovšetkým jeho ústretovosť, toleranciu a vyváženosť (13 %), ale aj jeho „proslovenskú“ orientáciu (8 %) a sociálne cítenie (8 %) – teda základné hodnoty, ku ktorým sa I. Gašparovič ako prezident hlásil už v minulom funkčnom období. Rovnako často však uvádzali aj ďalšie dva dôvody: vzdelanosť a kompetentnosť svojho kandidáta (8 %) a skutočnosť, že je to muž (8 %). Ďalších 5 % zdôvodňovalo svoju voľbu jeho dobrým politickým programom a kultivovanosťou (4 %). Najzriedkavejšie argumentovali dynamizmom, flexibilitou a odvahou I. Gašparoviča (2 %) a politickou bezúhonnosťou a čistou minulosťou svojho kandidáta (2 %).

Aj ľudia, ktorí volili I. Radičovú, zdôvodňovali svoje hlasovanie najmä jej bližšie nedefinovanou sympatickosťou a dôveryhodnosťou (48 %). Na druhom mieste až 29 % uviedlo, že chceli podporiť ženu, lebo treba posilniť participáciu žien na vrcholovom politickom rozhodovaní. Nešlo však o akési vyprázdnené „oháňanie sa“ rodovou rovnosťou, pretože toto zdôvodnenie sa spravidla vyskytovalo v kombinácii s ďalšími argumentmi. Až pätina elektorátu I. Radičovej pocítovala potrebu zmeny na prezidentskom kresle (21 %) a prednosť svojej kandidátky videli v jej vzdelanosti a kompetentnosti (osobitne vyzdvihovali jej znalosť cudzích jazykov a názorovú samostatnosť – 20 %); v jej dobrom politickom programe (20 %); v jej dynamizme, flexibilita a odvahe (pričom tieto vlastnosti často spomínali v kon-

³⁹ Naopak I. Gašparovičovi pripisovala záujem o podporu rovnosti príležitostí žien a mužov iba menšia časť jeho voličov (42 %). Zvyšných 56 % voličov to však neodradilo. Pravdepodobne to zodpovedalo ich presvedčeniu, že medzi tradičné hodnoty Slovenska, ktoré ich kandidát stelesňuje, patrí skôr patriarchálna kultúra odmietajúca rodovú rovnosť.

⁴⁰ Podľa výskumu Inštitútu pre verejné otázky z roka 2006 sa nijaká politička, vedkyňa či občianska aktivistka v zrelom veku neocitla medzi desiatimi najčastejšie uvádzanými životnými vzormi slovenských žien ani mužov (Bútorová, 2008a).

traste k úradujúcemu prezidentovi I. Gašparovičovi – 19 %). Pomerne často argumentovali sociálnym cítením I. Radičovej (13 %), ako aj jej politickej bezúhonnosťou a čistou minulosťou (13 %). Pre 9 % bolo rozhodujúce jej kultivované vystupovanie. Najmenej ľudí uviedlo ako dôvod na podporu I. Radičovej jej etnickú toleranciu a schopnosť obhájiť záujmy menších (4 %) a jej doterajšie politické skúsenosti (3 %).

Stojí za pozornosť, že explicitná argumentácia v prospech voľby ženy, opierajúca sa o požiadavku väčšej rodovej rovnosti, bola takmer štvornásobne častejšia ako argumentácia v prospech voľby muža (29 % : 8 %). Príčina je zrejme: zvoliť ženu za hlavu štátu by znamenalo nový, bezprecedentný krok, vybočenie z „bežnej rutiny“ obsadenia tejto pozície mužmi. Naopak pri podpore úradujúceho prezidenta bola rodová argumentácia menej potrebná: stačilo oceniť jeho doteraz preukázané kvality či zdôrazniť výhody personálnej kontinuity. Ako ďalej odhaľuje pohľad do tabuľky 11, tradičný patriarchálny názor, že prezidentom má byť muž, vyjadrovali častejšie voliči než voličky I. Gašparoviča (12 % : 3 %). Ženy zase častejšie argumentovali jeho politickými skúsenosťami a potrebou kontinuity na prezidentskom poste.

Na druhej strane v rámci elektorátu I. Radičovej sa ženy odvolávali na ideál rodovej rovnosti oveľa častejšie ako muži (38 % : 14 %). Najčastejšie tak argumentovali ženy mladšieho a stredného veku, s vyšším vzdelaním, obyvateľky najväčších miest. Takéto názorové rozloženie by nemalo byť prekvapením, lebo vyrastá z ich dlhodobo silnejšieho presvedčenia o potrebe upevniť pozíciu žien v politike. Potvrďuje aj výsledky iných výskumov, podľa ktorých sú práve mladšie a vzdelanejšie ženy pochádzajúce z urbánneho prostredia silnejšími zástankyňami rodovej rovnosti (Bútorová, 2008b).

Tabuľka 11

Poradie dôvodov¹⁾ na podporu I. Gašparoviča a I. Radičovej v druhom kole prezidentských volieb (v % voličov)

	Dôvody voľby I. Gašparoviča			Dôvody voľby I. Radičovej			
	Spolu	Muži	Ženy	Spolu	Muži	Ženy	
Sympatickosť, dôveryhodnosť	53	56	56	Sympatickosť, dôveryhodnosť	48	51	46
Politické skúsenosti; životná zrelosť	34	30	37	Lebo je žena a v politike treba viac žien	29	14	38
Potreba kontinuity	24	19	30	Potreba zmeny, resp. novej tváre	21	23	20
Ústretovosť, tolerancia, vyváženosť	13	14	12	Dobry politický program	20	19	21
Národné cítenie, obhajoba záujmov Slovákov	8	8	8	Vzdelanosť, kompetentnosť	20	22	18
Sociálne cítenie	8	9	7	Dynamizmus, flexibilita, odvaha	19	19	19
Vzdelanosť, kompetentnosť	8	8	8	Sociálne cítenie	13	13	13
Lebo je muž	8	12	3	Politická bezúhonnosť, čistá minulosť	13	18	10
Dobry politický program	5	7	4	Kultivované vystupovanie	9	13	7
Kultivované vystupovanie	4	5	3	Ústretovosť, tolerancia, vyváženosť	6	7	5
Dynamizmus, flexibilita, odvaha	2	2	3	Etnická tolerancia a schopnosť obhájiť záujmy menších	4	7	2
Politická bezúhonnosť, čistá minulosť	2	3	2	Politické skúsenosti; životná zrelosť	3	5	1

Poznámka: Významnejšie rozdiely v odpovediach mužov a žien sú zvýraznené.

1. V odpovedi na otvorenú otázku „Prečo ste sa rozhodli pre túto voľbu?“ mohli respondenti uviesť maximálne tri dôvody. Súčet odpovedí preto prekračuje 100 %. Zdôvodnenia podpory I. Gašparoviča dosahujú spolu 175 %, zdôvodnenia podpory I. Radičovej 200 %.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, máj 2009.

Pravda, ani 14 % mužov, ktorí spontánne zdôvodnili svoju podporu I. Radičovej práve potrebou vyššieho zastúpenia žien vo veľkej politike, nie je zanedbateľný počet, keď vezme-

me do úvahy, že tento názor znamená narušenie stereotypného chápania vrcholovej politiky ako mužskej domény. Je pozoruhodné, že takto najčastejšie argumentovali mladší muži.⁴¹

Pre mužov v elektoráte I. Radičovej je však charakteristické aj to, že v porovnaní so ženami častejšie vyzdvihovali konkrétne silné stránky svojej kandidátky – jej vzdelanosť a kompetentnosť; politickú bezúhonnosť; kultivovanosť; etnickú toleranciu i politické skúsenosti – teda vlastnosti I. Radičovej, pre ktoré ju pokladali za lepšiu kandidátku bez ohľadu na to (alebo aj napriek tomu), že je žena.

Porovnajme dôvody, ktorými voliči spontánne podopreli svoje hlasovanie, s imidžom I. Gašparoviča a I. Radičovej, aký sa vynoril z odpovedí na predchádzajúcu batériu uzavretých otázok v tabuľke 10. Hneď na prvý pohľad udierajú do očí isté rozpory. Azda najzávažnejší sa týka hodnotenia postoja I. Gašparoviča a I. Radičovej k spolunažívaniu Slovákov a národnostných menšín.

Ako sme videli v tabuľke 10, v reakcii na explicitnú otázku sa vyjadrilo až 80 % voličov I. Gašparoviča, že ich kandidátovi leží na srdci ochrana záujmov Slovákov. Pritom však v tabuľke 11 iba 8 % voličov túto charakteristiku spontánne uviedlo medzi troma najdôležitejšími dôvodmi na jeho podporu.⁴² Respondenti teda neuviedli tento dôvod explicitne, ale „zabalili“ ho do iných, všeobecnejších odpovedí poukazujúcich napríklad na sympatickosť a dôveryhodnosť I. Gašparoviča, jeho dobrý politický program a pod.

Analogicky patrilo porozumenie pre potreby a záujmy Maďarov medzi výrazné atribúty imidžu I. Radičovej: pripísalo jej ho až 77 % respondentov (72 % Slovákov a 94 % Maďarov). Zároveň sa však etnická tolerancia I. Radičovej ocitla medzi dôvodmi jej podpory, ktoré respondenti zriedka uviedli spontánne (4 %).⁴³ Aj voliči I. Radičovej pravdepodobne chápali jej etnickú toleranciu ako súčasť širšej zostavy jej silných stránok a nepokladali za potrebné tento dôvod osobitne zdôrazňovať.

Zaujímavá je aj ďalšia okolnosť. Ako sme videli v tabuľke 10, na explicitnú otázku odpovedalo 59 % voličov I. Gašparoviča, že ich kandidátovi je vlastná politická bezúhonnosť. Medzi spontánnymi zdôvodneniami jeho voľby v tabuľke 11 však zaujíma táto jeho vlastnosť celkom okrajové miesto: uviedli ju iba 2 % jeho voličov. Tento kontrast vyvoláva dojem, že voliči I. Gašparoviča si spravidla spomenuli na vysoké morálne kvality ich kandidáta iba vtedy, keď k tomu boli priamo vyzvaní. Napriek tomu ho však pokladali za dôveryhodného a vhodného kandidáta. O tom, že u voličov I. Radičovej zohrala jej osobná integrita a čistá minulosť o čosi významnejšiu úlohu, svedčí vyšší podiel respondentov, ktorí túto vlastnosť konštatujú v odpovedi na uzavretú i otvorenú otázku (72 %, resp. 13 %). Ani v tomto prípade ju však voliči nevnímali ako jednu z najkľúčových charakteristík ich kandidátky.

5. ZÁVER

Prezidentské voľby 2009 boli jedinečné. Po prvý raz v krátkej histórii priamej voľby prezidenta sa do ich druhého kola popri kandidátovi, ktorý bol pred rokom 1989 členom komunistickej strany, dostala aj nekomunistická kandidátka, ktorá reprezentovala hodnoty Novembra 1989. Voľby boli jedinečné aj svojou rodovou vyváženosťou. V prvom kole si

⁴¹ To je v súlade aj so zisteniami nášho výskumu z roka 2006, podľa ktorého sa muži v mladšom veku (18 – 34 rokov) väčšmi stotožňovali s názorom, že ženy by mali mať v politike rovnaké slovo ako muži (Gyárfášová – Bútorová – Filadelfiová, 2008).

⁴² Je príznačné, že medzi nimi boli iba respondenti slovenskej národnosti.

⁴³ Všetci respondenti, ktorí tento dôvod spontánne uviedli, boli maďarskej národnosti.

zmerali sily štyria muži a tri ženy; v druhom muž a žena – úradujúci prezident I. Gašparovič blízky k vládnej koalícii a jeho vyzývateľka I. Radičová, spoločná kandidátka parlamentnej opozície.

Tieto voľby neboli teda iba testom záujmu občanov o participáciu na spravovaní vecí verejných. Neboli iba testom atraktívnosti vízie spoločnosti založenej na väčšom zasahovaní silného štátu, na užšom priestore pre občiansku participáciu a na nacionálnom populizme, akú presadzovala vládna koalícia v zložení Smer-SD, SNS a LS-HZDS. Boli zároveň aj testom postojov verejnosti k participácii žien vo vrcholnom politickom rozhodovaní.

Vďaka údajom z povolebného výskumu Inštitútu pre verejné otázky z mája 2009 vieme dnes odpovedať aj na niektoré otázky o volebnom správaní, ktoré nie je možné zistiť na základe volebnej štatistiky. Keďže sa na Slovensku neuskutočnil v deň volieb nijaký exit poll, predstavuje náš výskum unikátny zdroj poznatkov, ktoré vypovedajú nielen o samotných voľbách, ale aj o atmosfére v krajine dvadsať rokov od Novembra 1989.

Ženy reagovali na voľbu hlavy štátu zvýšenou voličskou participáciou i väčšou podporou všetkých ženských kandidátiek, predovšetkým však I. Radičovej. Prejavila sa tu teda istá rodová solidarita, t.j. náklonnosť časti žien voliť „po praslici“. Podobný fenomén sa vyskytol aj v parlamentných voľbách 2006 a vo voľbách do Európskeho parlamentu v júni 2009, keď ženy častejšie ako muži využili možnosť prednostného hlasovania v prospech žien.

Hoci podpora I. Radičovej nedosiahla ani v prvom, ani v druhom kole prezidentských volieb podporu I. Gašparoviča, predsa bol zápas o prezidentské kreslo u žien oveľa vyrovnanejší než u mužov. Najväčšie šance mala I. Radičová medzi ženami z mladšej a strednej generácie, ktoré majú vyššie vzdelanie a vykonávajú kvalifikované profesie.

Pred druhým kolom volieb sa rozpútala kampaň, ktorá ťažila z napätých slovensko-maďarských vzťahov a obviňovala I. Radičovú z podpory maďarských záujmov na úkor Slovenska. Maďarská menšina reagovala na tento vývoj zvýšenou voličskou účasťou, ktorá presiahla mieru participácie oprávnených voličov slovenskej národnosti. Kuriozitou je, že to platí pre maďarských mužov, kým maďarské ženy sa na voľbách zúčastnili v nižšom počte. Kým v slovenskom elektoráte sa posilnila dominantná pozícia I. Gašparoviča, bilancia maďarského hlasovania bola jednoznačne priaznivá pre I. Radičovú.

Ako hlasovali prívrženci politických strán? V druhom kole volieb prejavili prívrženci všetkých strán vládnej koalície vysokú koaličnú disciplínu: I. Gašparoviča podporilo 91 % voličov spomedzi prívržencov SNS, 88 % voličov zo Smeru-SD a 80 % voličov z LS-HZDS. Rozhodovanie podporovateľov parlamentnej opozície bolo menej jednotné. I. Radičovú podporilo 91 % voličov spomedzi prívržencov SMK, 87 % voličov z SDKÚ-DS, ale len 30 % z voličov KDH.

Analýza hlasovania z rodového hľadiska ukázala, že prívrženkyne všetkých strán parlamentnej opozície podporili v prvom i druhom kole volieb I. Radičovú častejšie ako muži. Na druhej strane výrazná väčšina prívrženkyň vládneho tábora podporila I. Gašparoviča a uprednostnila tak politickú lojalitu pred ženskou solidaritou. Predsa sa však v SNS a Smer-SD medzi ženami oproti mužom našiel vyšší podiel takých, ktoré hlasovali za I. Radičovú.

Podľa nášho výskumu sa podpora kandidáta I. Gašparoviča a kandidátky I. Radičovej zakladala na odlišnom obraze, ktorý si o nich vytvorila široká verejnosť a ich voliči.

I. Gašparovič skóroval oproti I. Radičovej najmä väčšími politickými skúsenosťami, pričom zúročoval doterajšie pôsobenie na poste prezidenta. Mnohí jeho priaznivci v ňom nachádzali stelesnenie tradičného Slovenska a ochrancu záujmov Slovákov. Verili aj tomu, že I. Gašparovič lepšie zvládne prezidentskú rolu v čase finančnej a ekonomickej krízy.

V porovnaní s I. Radičovou vyvolával I. Gašparovič v početnejšej časti verejnosti aj dojem sympatickejšieho človeka, s vyššou politickou kultúrou, so silnejším zmyslom pre dohodu a hľadanie spoločných riešení, ako aj s väčším rešpektom k cirkvi a kresťanským hodnotám. K väčšine voličov I. Gašparoviča nedoľahli hlasy poukazujúce na jeho problematickú politickú minulosť v časoch komunizmu a mečiarizmu, ani hlasy upozorňujúce na jeho priveľkú závislosť od vládnej koalície.

Hoci I. Radičová bola predtým vo verejnosti známa ako expertka na sociálnu politiku, počas prezidentskej kampane sa útoky proti nej zameriavali na iné aspekty jej pôsobenia. Tak sa stalo, že v jej imidži sa väčšmi zvýraznili iné charakteristiky. Predovšetkým sa kandidatúra I. Radičovej u časti širokej verejnosti spájala s rizikom jednostranného presadzovania maďarských záujmov na úkor slovenských. Pritom voliči I. Radičovej to videli inak: pokladali ju za političku s vyváženým prístupom, ktorá neuprednostňuje Maďarov, ale rovnako dbá aj na záujmy Slovákov.

Ďalej verejnosť vnímala I. Radičovú oproti I. Gašparovičovi ako väčšiu zástankyňu práva žien na interrupciu a väčšiu podporovateľku rovnosti príležitostí žien a mužov. Až na štvrtom mieste sa umiestnila jej charakteristika ako političky s väčším porozumením pre sociálne slabších.

Kým súper I. Radičovej reprezentoval tradičné Slovensko, ona zase pre ľudí častejšie stlesňovala Slovensko moderné. Nemalá časť jej priaznivcov si kandidatúru I. Radičovej interpretovala ako modernú liberálnejšiu alternatívu k úradujúcemu prezidentovi.

Je zaujímavé, že elektorát I. Radičovej kládol dôraz na jej prínos k rovnosti príležitostí žien a mužov – napriek tomu, že sama kandidátka vo svojej volebnej kampani nevyzdvihla túto tému na centrálnu miesto. Tento paradox možno vysvetliť implicitným vyžarovaním jej osobnosti. V spoločnosti, kde ľudia zriedka nachádzajú životné vzory v ženách v zrelom veku aktívnych vo verejnom živote, predstavovala I. Radičovú vzácnu výnimku.

Jej voliči boli väčšmi než voliči I. Gašparoviča presvedčení, že práve ich kandidátka sa vyznačuje bezúhonnosťou v doterajšom politickom živote, toleranciou voči ľuďom s rozdielnym svetonázorom a vierovyznaním, múdrosťou a vzdelanosťou, ako aj nezávislosťou a samostatnosťou.

Uvedené predstavy o oboch kandidátoch sa premietli do hlasovania voličov, ktoré prinieslo I. Gašparovičovi definitívne víťazstvo nad I. Radičovou v pomere 55,5 % : 44,5 %. Obaja súperi dosiahli dobrý volebný výsledok, ktorý predstihol súhrnné výsledky im blízkych politických strán v parlamentných voľbách 2006. Pritom pre I. Radičovú to platí v ešte väčšej miere ako pre I. Gašparoviča.⁴⁴ Pre Slovensko ako krajinu nezavršenej a oneskorenej modernizácie je pozoruhodné, že takúto vysokú podporu dosiahla ženská osobnosť jej profilu.

Osobitným problémom je výška volebnej účasti. Hoci je mandát I. Gašparoviča legitímny a nespochybniteľný, predsa len nie je veľmi silný. Pri neúčasti takmer polovice právoplatných voličov (48,3 %) mu dalo šancu pokračovať vo funkcii hlavy štátu necelých 29 % všetkých občanov, kým I. Radičovú by bolo do prezidentského kresla posadilo 23 %.

Aký signál vyslali občania voľbou I. Gašparoviča – bývalého komunistu, ktorý v deväťdesiatych rokoch pomáhal V. Mečiarovi odkloniť Slovensko od demokratického smerovania? V silnejšej interpretácii by sme mohli povedať, že tým akoby potvrdili zaťaženosť slovenskej kolektívnej mentality troma dedičstvami minulosti: dedičstvom nacionalizmu, de-

⁴⁴ Podrobnejšiu analýzu ponúka V. Krivý v kapitole *Voliči v prezidentských voľbách 2009* v tejto publikácii.

dičstvom socialistického štátneho paternalizmu, ktorý splodil silné očakávania občanov voči štátu a zabrzdil rozvoj osobnej zodpovednosti a iniciatívy, a dedičstvom postkomunistického autoritárstva, ktoré poznačuje nielen verejnú sféru, ale aj sféru súkromnú, najmä v podobe patriarchálnej kultúry.

V slabšej interpretácii by sa dalo konštatovať, že rozhodli hlasy voličov, ktorí pokladajú minulosť – vrátane tej nedávnej – za irelevantnú pre dnešok i budúcnosť krajiny a necítia potrebu kriticky sa s ňou vyrovnávať. V tomto zmysle možno v znovuzvolení prezidenta I. Gašparoviča vidieť symbol historického relativizmu a zabúdania.

Kombinácia oboch týchto interpretácií veľa vypovedá o tom, v akom sociálnom, kultúrnom a mentálnom stave sa nachádza Slovenská republika v dvadsiatom roku od pádu komunizmu. Na jednej strane výsledky, aké sa podarilo za tie dve dekády dosiahnuť, vzbudzujú oprávnené uznanie: Slovensko v mnohých ohľadoch „prekročilo svoj tieň“ a zaradilo sa do spoločenstva európskych demokracií. Prívržencom pokračovania demokratickej modernizácie krajiny však prezidentské voľby zároveň pripomenuli, že tento tieň ešte nezmizol a v nasledujúcom dvadsaťročí ich bude čakať veľa náročnej práce.

LITERATÚRA

1. Bútorová, Z.: *Ženy a muži v priesečníku spoločenských očakávaní*. In: Bútorová, Z. a kol.: *Ona a on na Slovensku. Zaoštréné na rod a vek*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2008a.
2. Bútorová, Z.: *Vnímanie rodovej rovnosti*. In: Bútorová, Z. a kol.: *Ona a on na Slovensku. Zaoštréné na rod a vek*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2008b.
3. Bútorová, Z. – Gyárfášová, O.: *Trendy vo verejnej mienke a volebnom správaní*. In: Mesežnikov, G. – Gyárfášová, O. – Kollár, M. (ed.): *Slovenské voľby '06. Výsledky, príčiny, súvislosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2006.
4. Bútorová, Z. – Gyárfášová, Z.: *Verejná mienka*. In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. – Bútorová, M. (ed.): *Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2009.
5. *Empirické údaje zo sociologického výskumu IVO*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, júl 2006.
6. *Empirické údaje zo sociologického výskumu IVO*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, máj 2009a.
7. *Empirické údaje zo sociologického výskumu IVO*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, júl 2009b.
8. Filadelfiová, J. – Radičová, I. – Puliš, P.: *Ženy v politike*. Bratislava, Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR a S.P.A.C.E. 2000.
9. Gyárfášová, O. – Bútorová, Z. – Filadelfiová, J.: *Ženy a muži vo verejnom a politickom živote*. In: Bútorová, Z. a kol.: *Ona a on na Slovensku. Zaoštréné na rod a vek*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2008.
10. Wolchik, S. L.: *Women and the Politics of Transition in the Czech and Slovak Republics*. In: Rueschmeyer, M. (ed.): *Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe*. New York, M. E. Sharpe 1994.
11. www.slovník.aspekt.sk
12. www.europarl.europa.eu/parliament/archive/elections2009/sk/slovakia_sk.html

